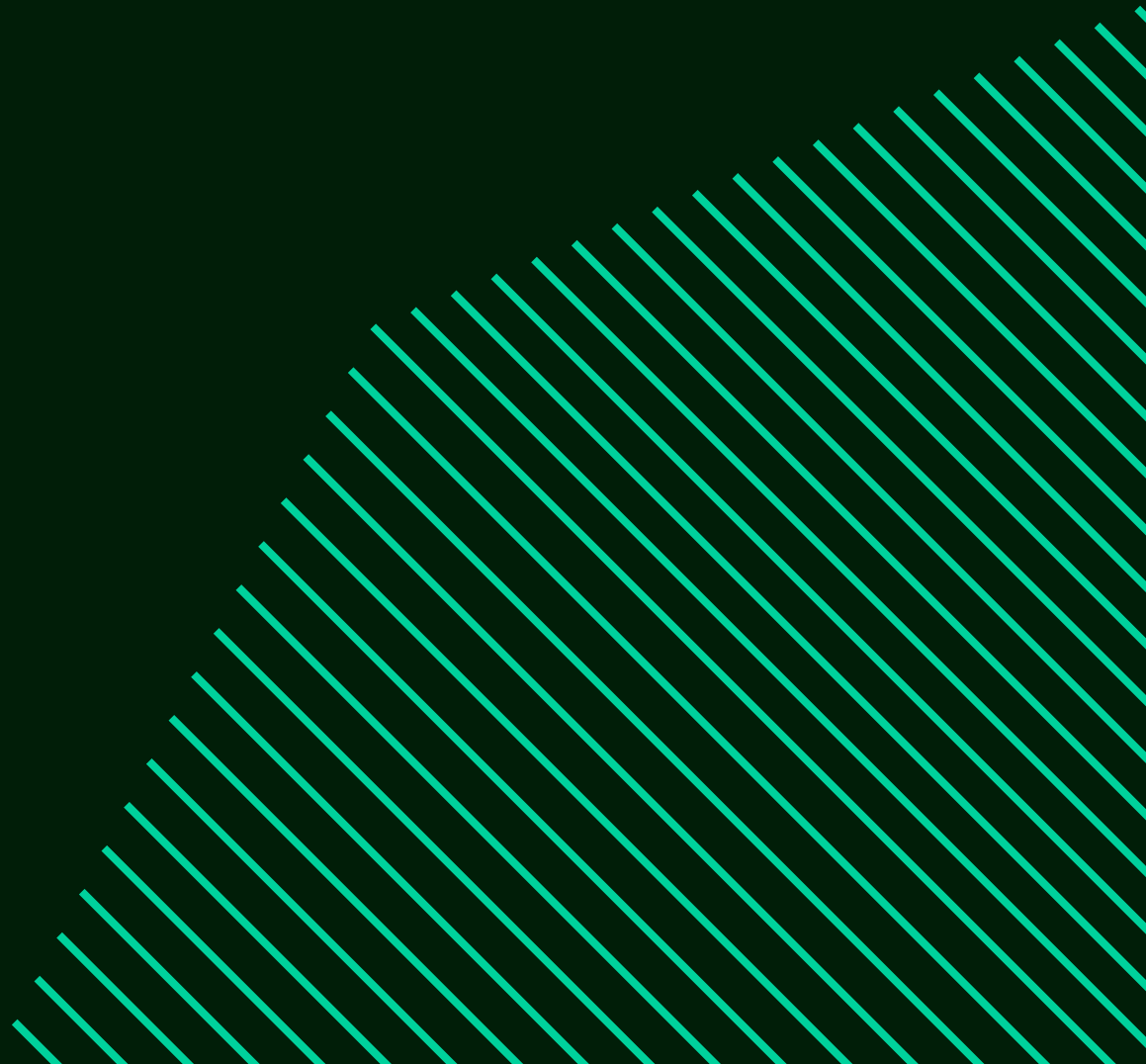

Gairės

krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos
subjektams, vykdančiams asmenų su
negalia pasirengimo galimoms nelaimėms
ir ekstremaliosioms situacijoms veiklą

2025

Šios gairės parengtos įgyvendinant Europos Sąjungos finansuojamą projektą „Development of strategic framework that incorporates the needs of persons with disabilities into whole disaster management cycle (ENABLE-DMC)“, kurį vykdo Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos pagal Europos Komisijos programą UCPM-2023-TRACK1-IBA (UCPM Prevention and Preparedness), ir iš dalies finansuojamos įgyvendinant projektą „LNF efektyvi advokacija, atstovaujant žmonių su negalia teisėms ir interesams“, kuriam valstybės biudžeto lėšų skyrė Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

**Finansuoja
Europos Sąjunga**

LNF
Lietuvos Negalios
Organizacijų Forumas

**VIDAUS REIKALŲ
MINISTERIJA**

**Priešgaisrinės apsaugos ir
gelbėjimo departamentas
prie Vidaus reikalų ministerijos**

**ASMENS SU NEGALIA TEISIŲ
APSAUGOS AGENTŪRA**
PRIE LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS
APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS

Gairės

krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos
subjektams, vykdančiams asmenų su
negalia pasirengimo galimoms nelaimėms
ir ekstremaliosioms situacijoms veiklą

Turinys

Įvadas 6

1. Tarptautinis ir nacionalinis teisinis pagrindas ir kontekstas 7

- 1.1. Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija 7
 - 1.2. Asmenų su negalia įtrauktis nelaimių rizikos mažinimo ir humanitarinės pagalbos sistemose 11
 - 1.3. Nacionalinių dokumentų apžvalga 13
 - 1.4. Įtraukti krizių valdymo ir civilinės saugos sistema: situacija Lietuvoje 15
 - 1.5. Užsienio šalių patirtys: Ukraina ir Kroatija 16
 - 1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis 17
- Patarimai dėl žmonių su negalia įtraukimo į civilinės saugos pratybas 23

2. Negalios terminologija ir etika 24

Principas „Pirmiausia – žmogus“ 24

3. Duomenų apie asmenis su negalia aplikacijos „Asmenys su negalia ir senjorai“ paskirtis ir naudojimas 26

Žmonių su negalia pasirengimo ekstremalioms situacijoms registravimo platforma 27

4. Patarimai subjektams 27

Bendri veiksmai ir principai 28

Bendrojo prieinamumo įvertinimas 31

Individualios kliūtys konkrečiu atveju (tinkamas sąlygų pritaikymas) 32

Patarimai savivaldybėms pasirengimui reaguoti 32

4.1. Skirtingų negalių specifika 37

4.1.1. Judėjimo negalia 42

Žmonių su judėjimo negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu 42

Techninės pagalbos priemonės paruošimas 45

Taisyklingas žmonių su judėjimo negalia pernešimas 49

Žmonių su judėjimo negalia pervežimas ekstremalių situacijų metu 51

4.1.2. Regos negalia 53

Žmonių su regos negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu 54
Šunys vedliai 55

4.1.3. Klausos negalia 58

Gestų kalba 58
Alternatyvūs / prieinami bendravimo būdai 59
Žmonių su klausos negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu 59

4.1.4. Intelektu negalia 61

Informacijos prieinamumas 63
Elgesio ir reakcijos ypatumai ekstremaliose situacijose 64
Žmonių su intelektu negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu 64

4.1.5. Autizmo spektro sutrikimas 67

Autistiškų žmonių poreikiai ekstremalių situacijų metu 68
Informacijos prieinamumas 68
Autistiškų žmonių poreikiai ekstremalių situacijų metu 69

4.1.6. Psichosocialinė negalia 71

Gyvenimas institucijoje ir atskirtis 71
Prieinamumo užtikrinimas 72
Žmonių su psichosocialine negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu 73

5. Patarimai Bendrojo pagalbos centro operatoriams dėl bendravimo būdų su įvairių negalių turinčiais asmenimis 76

Bendrieji bendravimo principai 76
Specifiniai bendravimo principai pagal negalią 77

6. Aplinkos prieinamumo, infrastruktūros užtikrinimas 80

Reikalavimai infrastruktūrai, prieinamai asmenims su negalia 8
Universalaus dizaino principas 82
Aplinkos ir pastatų pritaikymas 82

Nieko apie negalią be žmonių su negalia! 83

Priedai 84

Literatūros sąrašas 86

Ivadas

Šios gairės, skirtos krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos subjektams dėl asmenų su negalia įtraukimo į nelaimių valdymo procesą, parengtos Lietuvos negalios organizacijų forumo (toliau – LNF), bendradarbiaujant su Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentu prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – PAGD), įgyvendinant projektą ENABLE-DMC (angl. „Enhancing Accessibility and Inclusion for Persons with Disabilities in Crisis Management“).

Projektu ENABLE-DMC siekiama užtikrinti, kad krizių valdymo ir civilinės saugos sistema Lietuvoje taptų įtrauki, prieinama ir pagrįsta žmogaus teisių principais. Pagrindinis projekto tikslas – didinti visuomenės informuotumą apie nelaimių situacijas, ypatingą dėmesį skiriant asmenims su negalia, skatinti prevencijos kultūrą, įskaitant pritaikytus nelaimių valdymo metodus, organizuojant mokymus, švietimą, pratybas ir suteikiant prieigą prie informacijos apie nelaimių riziką¹.

Šių gairių tikslas – parengti rekomendacijas krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos subjektams, vykdančioms žmonių su negalia pasirengimo ekstremaliosioms situacijoms veiklą. Gairėmis siekiama sukurti praktinį įrankį savivaldybėms, reagavimo tarnyboms, civilinės saugos specialistams, nevyriausybinėms organizacijoms ir kitiems subjektams, padedantį tinkamai pasirengti ekstremaliosioms situacijoms, atsižvelgiant į asmenų su negalia poreikius.

Tikimasi, kad šios gairės prisidės prie to, kad pagalba ekstremalių situacijų metu būtų grindžiama pagarba prigimtiniam asmenų su negalia orumui, tikslingam jų poreikių užtikrinimui, tinkamo sąlygų pritaikymo principais, aplinkos ir informacijos prieinamumu. Gairėse pateikiamos rekomendacijos ir patarimai turėtų sustiprinti civilinės saugos institucijų gebėjimą atpažinti ir pašalinti kliūtis, kurios trukdo asmenims su negalia patekti į kolektyvinės apsaugos ir kitus objektus, gauti informaciją, paslaugas ir pagalbą lygiomis galimybėmis ir prieinamu būdu.

¹ Europos Komisijos finansuojami ES civilinės saugos mechanizmo projektai.

1. Tarptautinis ir nacionalinis teisinis pagrindas ir kontekstas

Šios gairės parengtos vadovaujantis tarptautiniais žmogaus teisių dokumentais, Europos Sąjungos civilinės saugos mechanizmu ir parengties strategija, šalių gerąja praktika, nacionaliniais sociologiniais tyrimais ir teisės aktų analize, siekiant sukurti sisteminių požiūrį į įtraukios krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos įgyvendinimą Lietuvoje.

Šiame skyriuje pateikti tarptautiniai teisės aktai ir standartai dėl žmonių su negalia poreikių atliepimo ir jų dalyvavimo krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos procesuose.

1.1. Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija

Svarbiausias dokumentas, reglamentuojantis asmenų su negalia teises įvairiose gyvenimo srityse, yra Jungtinių Tautų (toliau – JT) asmenų su negalia teisių konvencija (2006)² (toliau – Konvencija). Konvencija Lietuvoje ratifikuota 2010 metais, todėl ji yra integrali Lietuvos teisinės sistemos dalis³. Konvencijos nuostatos įpareigoja Lietuvos valstybę užtikrinti asmenų su negalia visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui.

Taip pat skatinama, kad asmenys su negalia aktyviai dalyvautų mokymuose, pratybose ir pasirengimo nelaimėms planavimo procese. Taip jie tampa ne tik apsaugos sistemos naudotojais, bet ir jos kūrėjais, o tai atitinka Konvencijos 4(3) straipsnio principinę nuostatą „nieko apie negalią be žmonių su negalia“.

Įgyvendindama Konvencijos nuostatas, Lietuva rodo pažangą ir pavyzdį tarptautinėje erdvėje. Valstybės turi reguliariai teikti Konvencijos įgyvendinimo ataskaitas, taip pat nevyriausybinės organizacijos (toliau – NVO) teikia šešėlines ataskaitas JT asmenų su negalia teisių komitetui (toliau – JT Komitetas). Vadovaudamasis ataskaitų išvadomis, JT Komitetas teikia rekomendacijas Lietuvai.

² Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai, 2006.

³ Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas, 1999.

Pastarojo Lietuvos ataskaitos vertinimo metu (2016) JT Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl šių pagrindinių aspektų įgyvendinant Konvencijos 11 straipsnį dėl pavojingų ir ekstremaliųjų humanitarinių situacijų:

- Į asmenų su negalia, ypač kurčiųjų, kurčneregių arba neprigirdinčiųjų, poreikius nėra atsižvelgta reagavimo į nelaimės priemone nacionaliniu ir vietos lygiu, įskaitant pagalbos telefono taikomąją programą GPIS 112.
- JT Komitetas rekomendavo Lietuvai, glaudžiai bendradarbiaujant su asmenų su negalia organizacijomis, įgyvendinti iniciatyvas, kuriomis būtų užtikrinta, kad asmenys su negalia, kurčneregiai arba neprigirdintieji asmenys būtų įtraukti į reagavimo į nelaimės ir jų mažinimo planus.
- Taip pat JT Komitetas rekomendavo pritaikyti pagalbos telefono linijas pagal kurčiųjų, kurčneregių arba neprigirdinčiųjų asmenų poreikius, įgyvendinant Sendajaus nelaimių rizikos mažinimo programą (JT Komitetas, 2016).

Po šio vertinimo Lietuvos krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje situacija pasikeitė – ji tapo įtraukesnė ir prieinamesnė asmenims su negalia. Vis dėlto nemažai Konvencijoje įtvirtintų principų vis dar nėra visiškai įgyvendinti.

Toliau lentelėje pateikiamos pagrindinės Konvencijoje vartojamos sąvokos ir taikomi principai, kurie turėtų būti įgyvendinti krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos kontekste.

1 lentelė. Pagrindinės Konvencijoje vartojamos sąvokos ir taikomi principai	
Prieinamumas	<ul style="list-style-type: none"> • Apima standartizuotus prieinamumo žmonėms su negalia reikalavimus, reglamentuotus teisės aktuose ir standartuose. • Apima fizinės ir informacinės aplinkos prieinamumą. • Valstybė privalo imtis visų tinkamų priemonių prieinamumui įgyvendinti, įskaitant jų reglamentavimą, nuoseklių planavimą ir laipsnišką įgyvendinimą praktikoje. • Krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje prieinamumas turi būti įgyvendinamas tiek fizinėje, tiek informacinėje aplinkoje. • Fizinės aplinkos prieinamumas apima kolektyvinės

	<p>apsaugos statinius (toliau – KAS), priedangas, evakavimo punktus, transporto priemones ir kitą infrastruktūrą. Šie statiniai ir kita infrastruktūra turėtų būti nuosekliai pritaikyta pagal žmonių su judėjimo, regos ir klausos negalios prieinamumo reikalavimus.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Informacinės aplinkos prieinamumas apima prieinamus visuomenės informavimo ir bendravimo būdus.
<p>Universalus dizainas (toliau vadinama UD)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tai gaminių, aplinkos, programų ir paslaugų, skirtų naudoti visiems žmonėms kuo platesniu mastu, dizainas, kai nėra pritaikymo ar specializuoto dizaino būtinybės – jie kuriami tokie, kad būtų prieinami skirtingoms visuomenės grupėms: asmenims su negalia, vaikams, senyvo amžiaus žmonėms, tėvams su vaikų vežimėliais ir kt. • Universalus dizainas siejamas su naujais pastatais ir sistemomis. Jį būtina taikyti nuo pat projektavimo pradžios, nes taip dažniausiai kaštai nepadidėja arba padidėja tik minimaliai. Vėlesnis pritaikymas, ypač istoriniuose objektuose ir informacinių ir ryšių technologijų (toliau – IRT) srityje, gali tapti gerokai brangesnis. • Naujai projektuojamos krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos, įskaitant naujus pastatus, IRT sprendimus ir sistemas, turėtų būti projektuojamos vadovaujantis UD principais.
<p>Tinkamas sąlygų pritaikymas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tai būtini ir tinkami pakeitimai ir jų pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti asmenims su negalia galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves. • Apima prieinamumo užtikrinimą nuo to momento, kai asmeniui su negalia reikalinga pagalba konkrečioje situacijoje, pavyzdžiui, darbovietėje ar mokykloje, kad jis (-i) galėtų naudotis savo teisėmis lygiai su kitais asmenimis konkrečiomis aplinkybėmis.

	<ul style="list-style-type: none"> • Tinkamas sąlygų pritaikymas apima tiek organizacinius, tiek fizinius pakeitimus ir pritaikymus, taip pat individualios pagalbos suteikimą konkrečioje situacijoje. Šis principas taikomas nuo to momento, kai tampa akivaizdu, kad tokios pagalbos ar pritaikymo reikia. • Krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje tinkamas sąlygų pritaikymas apimtu, pavyzdžiui: <ol style="list-style-type: none"> 1. individualią pagalbą evakuacijos metu asmeniui, judančiam vežimėliu, kai pastate nėra lifto (naudojant evakuacinę kėdę ar kitas tinkamas priemones); 2. asmens, kuriam reikalinga dializė ir medicininė priežiūra, nukreipimą į tam tikrą gyventojų surinkimo punktą ar įstaigą, kur tokia pagalba bus suteikta, ir tokios pagalbos ar įrangos užtikrinimą; 3. informacijos ir bendravimo būdų pritaikymą ekstremalios situacijos metu (pvz., nesant gestų vertėjo – komunikaciją su kurčiuoju asmeniu raštu); 4. lankstų registracijos ar pagalbos suteikimo būdą asmeniui, kuris dėl intelekto negalios negali veikti pagal bendrą taisyklę; 5. bet kokius kitus pakeitimus, kurių dėl negalios reikia konkrečiam asmeniui konkrečioje situacijoje.
<p>Įtraukus pasirengimas ekstremalioms situacijoms</p>	<p>Įpareigoja valstybes imtis visų būtinų priemonių, kurios užtikrintų asmenų su negalia apsaugą ir saugumą pavojingose situacijose, įskaitant ginkluotuosius konfliktus, ekstremaliąsias humanitarines situacijas ir stichines nelaimes.</p>
<p>„Nieko apie žmones su negalia – be žmonių su negalia“</p>	<p>Tai reiškia, kad visi sprendimai, teisės aktai, politikos ir stebėsenos procesai, susiję su žmonėmis su negalia, turi būti rengiami ir įgyvendinami tik glaudžiai konsultuojantis su pačiais žmonėmis su negalia ir jų organizacijomis, užtikrinant aktyvų, visavertį ir prasmingą jų dalyvavimą.</p>

1.2. Asmenų su negalia įtrauktis nelaimių rizikos mažinimo ir humanitarinės pagalbos sistemose

Tarpinstitucinio nuolatinio komiteto (IASC) gairės dėl asmenų su negalia įtraukties į humanitarinę veiklą (2019)⁴ yra grindžiamos principais, kuriais užtikrinama, kad, ruošiantis humanitarinėms nelaimėms, reaguojant į jas ir atsigaunant po jų, bus gerbiamos, saugomos ir skatinamos žmonių su negalia teisės. Šiose gairėse pabrėžiama, kad asmuo su negalia, susidūręs su kliūtimi, patiria didesnę pavojų, o taikant įgalinančias priemones, didėja jo saugumas, apsauga ir atsparumas.

Gairėse pabrėžiama, kad krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje turi būti:

a) **užtikrinta žmonių su negalia įtrauktis** per prieinamą informaciją, paslaugas ir infrastruktūrą; b) **užtikrinamos tikslinės priemonės**, atliepančios jų individualius poreikius (pagalbinės priemonės, transportas, pristatymas į namus). Šių dviejų krypčių derinimas yra būtina sąlyga realiai žmonių su negalia įtraukčiai visuose sektoriuose, todėl turi būti užtikrinti šie veiksmai:

1. **skatinamas** žmonių su negalia ir jiems atstovaujančių organizacijų **prasmingas dalyvavimas** visuose procesų, kurių metu yra nustatomos, planuojamos, rengiamos, įgyvendinamos, stebimos arba vertinamos krizių valdymo ir civilinės saugos programos, etapuose visais lygmenimis;
2. **pašalintos kliūtys**, kurios trukdo žmonėms su negalia naudotis humanitarinėmis programomis ir paslaugomis. Taip pat turi būti nustatomos ir įgyvendinamos **įgalinančios priemonės**, kurios palengvintų žmonių su negalia dalyvavimą;
3. **stiprinamos** parengties pareigūnų ir krizių valdymo ir civilinės saugos subjektų **kompetencijos**, įskaitant per mokymus ir praktines pratybas, mokymo priemonių atnaujinimą, praktinių bendruomenių kūrimą, gerosios patirties kaupimą bei techninę pagalbą, pasitelkiant žmonių su negalia įtraukties ekspertus ir konsultantus;
4. **vykdoma** žmonių su negalia įtraukties **stebėseną**, įskaitant duomenų rūšiavimą. Stebėsenos duomenys turėtų apimti surūšiuotus duomenis apie negalią, siekiant užtikrinti, kad humanitarinių veiksmų planavimas, įgyvendinimas ir stebėseną būtų prieinami žmonėms su negalia ir juos apimtų.

⁴ Gairės dėl žmonių su negalia įtraukties į humanitarinę veiklą. Nuolatinio tarpžinybinio komiteto darbo grupė, atsakinga už žmonių su negalia įtraukimą į humanitarinę veiklą, 2019.

Sendajaus nelaimių rizikos mažinimo pagrindų sistema 2015–2030 (angl. „Sendai Framework for Disaster Risk Reduction“) ragina valstybes užtikrinti, kad nelaimių rizikos mažinimo politika būtų prieinama ir įtrauki, o žmonės su negalia dalyvautų visuose jos planavimo ir įgyvendinimo etapuose. Sendajaus sistema įtvirtina principą, kad atsparios visuomenės negalima sukurti be visų jos narių dalyvavimo.

Europos Sąjungoje įtraukiojo pasirengimo ir reagavimo klausimai integruoti į Europos civilinės saugos mechanizmą (angl. „Union Civil Protection Mechanism“ – UCPM), ES strategiją dėl asmenų su negalia teisių 2021–2030, taip pat Europos Sąjungos parengties strategiją (2025). Šie dokumentai įpareigoja valstybes užtikrinti, kad visos reagavimo ir pasirengimo priemonės būtų nediskriminacinės, prieinamos ir įtraukios, o pažeidžiamų grupių, įskaitant asmenis su negalia, poreikiai – aiškiai identifikuoti planuose.

Atsižvelgiant į minėtus tarptautinius dokumentus dėl įtraukties didinimo, krizių valdymo ir civilinės saugos sistemose svarbu užtikrinti šių principų įgyvendinimą ir skatinimą:

- Žmonės su negalia yra aktyvūs žinių, sprendimų ir pokyčių dalyviai, o ne pasyvūs pagalbos gavėjai.
- Žmonės su negalia turi būti įtraukiami į visų reagavimo ir planavimo etapų sprendimų priėmimą kaip ekspertai. Tai reiškia, kad krizių valdymo ir civilinės saugos institucijos turi bendradarbiauti su negalios organizacijomis (vietos ir nacionaliniu mastu) ne tik informavimo ar evakuacijos etapuose, bet ir planuojant prevencijos priemones, rengiant savivaldybių ekstremaliųjų situacijų valdymo planus, organizuojant mokymus, pratybas ir kt.
- Būtina užtikrinti prieinamą informaciją ir bendravimą – naudoti įvairius būdus, įskaitant paprastą kalbą, lengvai suprantamą kalbą, lietuvių gestų kalbą, Brailio raštą ir skaitmeninius sprendimus.
- Fizinės erdvės (priedangos, kolektyvinės apsaugos statiniai, evakavimo punktai) turi būti projektuojamos pagal prieinamumo ir universalaus dizaino principus.
- Sistemingai rinkti duomenis apie asmenis su negalia ir vykdyti stebėseną, kad būtų galima identifikuoti poreikius ir priimti pagrįstus sprendimus.
- Atsparios visuomenės negalima sukurti be visų jos narių dalyvavimo, taip pat ir asmenų su negalia, įskaitant su intelekto ir psichosocialine negalia.

1.3. Nacionalinių dokumentų apžvalga

Šiame poskyryje trumpai apžvelgiami pagrindiniai nacionaliniai teisės aktai, kuriuose apibrėžiamas asmenų su negalia įtraukimas ir prieinamumo užtikrinimas krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje.

- 2022 m. gruodžio 8 d. buvo pakeistas ir išdėstytas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas⁵ (Nr. XIV-1640), į kurį įtraukti šie asmenų su negalia teisių aspektai:
 - » numatyta, kad likviduojant įvykius, ekstremaliuosius įvykius, krizes ir ekstremaliąsias situacijas asmenims su negalia būtų suteikta reikalinga pagalba (4 str. 1 d.);
 - » įtvirtinta, kad gyventojų švietimas turi būti atliekamas asmenims su negalia pritaikytais bendravimo būdais (pavyzdžiui, žodiniu, rašytiniu, garsiniu ir (ar) vaizdiniu formatu, naudojant Brailio raštą, multimedijos priemonės, garsines priemones, lengvai suprantamą (paprastą ir aiškiai struktūrizuotą) kalbą, gestų kalbą ir kt.) (25 str. 4 d.);
 - » numatyta, kad perspėjimo pranešimai turi būti skelbiami taip, kad juose pateikiama informacija būtų prieinama asmenims su negalia (perspėjimo pranešimai ir juose pateikiama informacija turi būti skelbiami prieinamais bendravimo būdais, pavyzdžiui, žodiniu, rašytiniu, garsiniu ar vaizdiniu formatu, naudojant Brailio raštą, multimedijos priemonės, garsines priemones, lengvai suprantamą (paprastą ir aiškiai struktūrizuotą) kalbą, gestų kalbą ir kt.) (36 str. 1 d.).
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymo įgyvendinimo“⁶ nustato asmenų su negalia teisių įgyvendinimą krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje:
 - » Slėptuvių, kolektyvinės apsaugos statinių ir priedangų poreikio nustatymo, parinkimo, žymėjimo, jų parengties organizavimo ir naudojimo tvarkos aprašas⁷ nustato svarbius prieinamumo principus ir reikalavimus:

⁵ Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas, 2022-12-08, Nr. XIV-1640.

⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. liepos 31 d. nutarimo Nr. 638 „Dėl Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymo įgyvendinimo“ redakcija.

⁷ Ten pat

- i. parenkant kolektyvinės apsaugos statinius ir priedangas, atsižvelgiama į asmenų su negalia poreikius, kurie aptariami su nevyriausybinėmis organizacijomis, atstovaujančiomis asmenų su negalia interesams;
 - ii. užtikrinama, kad nevyriausybinių organizacijų, atstovaujančių asmenų su negalia interesams, atstovai įtraukiami į civilinės saugos mokymus;
 - iii. organizuojant savivaldybės gyventojų švietimą civilinės saugos klausimais, gyventojai informuojami prieinamais būdais (naudojant vertimą į lietuvių gestų kalbą, Brailio raštą, lengvai suprantamą kalbą).
- » Krizių valdymo ir civilinės saugos pratybų organizavimo tvarkos apraše⁸, be kita ko, numatyta, kad į kiekvienų krizių valdymo pratybų scenarijų turi būti įtrauktas elementas, skirtas patikrinti ir tobulinti pasirengimą teikti pagalbą asmenims su negalia.
- » Gyventojų evakavimo organizavimo tvarkos apraše⁹, be kita ko, numatyta, kad savivaldybių ekstremaliųjų situacijų operacijų centrai:
- i. organizuoja ir įgyvendina gyventojų informavimą jiems suprantamais būdais, atsižvelgdami į skirtingus asmenų su negalia poreikius informacijos prieinamumui;
 - ii. organizuoja transporto priemones, kurios evakuacijos metu taip pat turi būti prieinamos asmenims su negalia;
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtinta „Civilinės saugos stiprinimo ir plėtros programa“¹⁰, be kita ko, numato:
 - » priedangų ir infrastruktūros pritaikymą asmenų su negalia poreikiams;
 - » perspėjimo ir informavimo sistemų (įskaitant LT72 ir sirenas) prieinamumo plėtojimą;
 - » pritaikyto transporto, naudojamo evakavimui, naudojimą;
 - » registracijos platformos pagalbos poreikiams identifikuoti kūrimą;

⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2024 m. birželio 12 d. nutarimo Nr. 470 redakcija.

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 m. rugsėjo 24 d. nutarimo Nr. 673 redakcija.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. liepos 18 d. nutarimas Nr. XIV-2946 „Dėl Civilinės saugos stiprinimo ir plėtros programos patvirtinimo“.

- » mokymų socialinių paslaugų ir sveikatos įstaigoms organizavimą;
- » pratybų, į kurias įtraukiami asmenys su negalia ir jiems atstovaujanti organizacijos, organizavimą.

1.4. Įtrauki krizių valdymo ir civilinės saugos sistema: situacija Lietuvoje

Žmonių su negalia pasirengimą ekstremaliosioms situacijoms, taip pat valstybės pasirengimą atliepti jų poreikius krizių valdymo ir civilinės saugos kontekste atskleidžia Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir Asmens su negalia teisių apsaugos agentūros (tuometinio Neįgaliųjų reikalų departamento) prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva 2022 m. atlikta žmonių su negalia apklausa apie jų žinias ir pasiruošimą ekstremaliosioms situacijoms (2022)¹¹. Šios apklausos tikslas buvo išsiaiškinti, ar yra žinoma, kaip reikėtų pasirengti ekstremaliosioms situacijoms – gamtos ir žmogaus sukeltoms nelaimėms. Apklausos ataskaita ir rezultatai svarbūs šioms gairėms ir tolesniam pasirengimui galimoms nelaimėms ar ekstremaliosioms situacijoms:

1. Aktyviausiai informacijos ekstremaliųjų situacijų tema ieškojo turintys klausos ar regos negalią, rečiausiai tokia informacija domino turinčius intelekto ar psichikos negalią. Televiziją, kaip pagrindinį informacijos šaltinį, dažniau nurodė žmonės, turintys psichosocialinę, vidaus organų ar regos negalią, interneto naujienų portalus – klausos ar vidaus organų negalią turintys žmonės, socialinius tinklus – judėjimo negalią, radiją – regos, o socialinius darbuotojus – intelekto negalią turintys žmonės.
2. Tarp skirtingų negalios grupių naudojami skirtingi informacijos šaltiniai, todėl visuomenės informavimo sistemoje svarbu naudoti platų jų spektrą, užtikrinti informacijos prieinamumą kiekviename iš jų (pvz., interneto puslapio prieinamumo regos negalią turintiems asmenims reikalavimus, lengvai suprantamą kalbą ir pan.). Informacija turėtų būti teikiama lengvai suprantama kalba, paprasta kalba ir kitais prieinamais formatais. Taip pat labai svarbios intelekto ir psichosocialinę negalią turinčių asmenų švietimo veiklos.
3. Yra kelios asmenų su negalia grupės, kurioms informacija apie ekstremaliąsias situacijas buvo prasčiau prieinama: kad informacija jiems nepritaikyta, manė trečdalis klausos negalią ir ketvirtadalis regos ar intelekto negalią turinčių

¹¹ Vileikienė, E. Žmonių su negalia apklausa apie jų žinias ir pasiruošimą ekstremaliosioms situacijoms, 2022.

žmonių. Klausos negalią turintys žmonės dažniau nurodė, kad jie nesupranta informacijos apie ekstremaliąsias situacijas.

4. Žmonės su negalia kiek rečiau nei jos neturintys turi pasiruošę išvykimo krepšį su būtiniausiais daiktais (atitinkamai 16 proc. ir 18 proc.), turi pritaikytą rūsį slėptuvei (24 proc. ir 29 proc.). Taip pat rečiau jaučiasi pasiruošę Astravo atominės elektrinės avarijai, karo pavojaus ir evakuacijos atvejams. Siekiant gerinti asmenų su negalia pasirengimą ekstremaliosioms situacijoms, būtina šviesti atskirų negalių asmenis jiems prieinamu ir suprantamu būdu, taip pat suteikti reikiamų žinių asmenims, teikiantiems pagalbą asmenims su negalia.

Atsižvelgiant į pagrindines tyrimo išvadas ir siekiant gerinti asmenų su negalia pasirengimą galimoms nelaimėms ar ekstremalioms situacijoms, būtina stiprinti valstybės institucijų, savivaldybių, nevyriausybinų organizacijų, dalyvaujančių galimų nelaimių ar ekstremaliųjų situacijų pasirengimo ir valdymo procese, pasirengimą padėti žmonėms su negalia ekstremalios situacijos metu, taip pat stiprinti asmenų su negalia informavimą ir švietimą įvairiais prieinamais formatais.

1.5. Užsienio šalių patirtys: Ukraina ir Kroatija

Ukrainos, kur žmonių su negalia organizacijos tapo neatsiejama krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos saugos dalimi, **patirtis** rodo, kad sėkmingas reagavimas į krizę neįmanomas be jų nuolatinio dalyvavimo planuojant veiksmus ir priimant sprendimus. Lietuvai ypač svarbu pasirengti tiekti žmogui gyvybiškai svarbias priemones: retus vaistus, protezus, ortopedinius gaminius, medicininę įrangą. Ukrainoje, kur protezai ar kompensuojamieji vaistai dažnai gali būti perduodami tik valstybiniais kanalais, tūkstančiai žmonių tapo sistemos įkaitais. Lietuvai taip pat būtina iš anksto suplanuoti, pasirengti ir užtikrinti būtiniausių medicininių priemonių, vaistų, techninės pagalbos priemonių, įskaitant išmaniųjų technologijų, tiekimą ir palaikymą esant ekstremalioms sąlygoms.

Kroatijos praktika, ypač Kroatijos vidaus reikalų ministerijos ir organizacijos „Udruga Spektar“ įgyvendinto SEE ME 2 (angl. „Safe and Equal in EMERgencies 2“) projekto leidinys ir veiklos¹² išryškina aiškų tarnybų ir asmenų, kurie pirmieji reaguoja galimų nelaimių atvejais, apmokymo modelį, kai iš anksto ruošiamasi, mokant ir šviečiant pajėgas, kaip bendrauti ir padėti skirtingų poreikių žmonėms,

¹² Projektas SEE ME 2, 2024; SEE ME 2 Priručnik za osposobljavanje, 2024.

kaip užtikrinti prieinamą informavimą, mažinti stereotipus. Skirtingai nei Kroatijoje, Lietuvoje tokios bendros mokymo programos dar tik formuojamos, tačiau jų poreikis akivaizdus. Pažymėtina, kad abi šalys aktyviai įtraukia asmenis su negalia į galimų nelaimių ir ekstremaliųjų situacijų pasirengimo etapą ir pratybų procesą. Įvertinus Ukrainos ir Kroatijos patirtį, svarbu pažymėti, kad būtina iš anksto rengtis galimoms nelaimėms ir ekstremaliosioms situacijoms, įvertinti asmenų su negalia poreikius, planuoti ir kaupti būtinąsias priemones, vykdyti švietimą ir mokymą, į visus pasirengimo procesus aktyviai įtraukti asmenis su negalia.

1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis

Nuo 2023 metų žmonės su negalia ir jiems atstovaujančios organizacijos Lietuvoje vis dažniau įtraukiamos į valstybinio lygio krizių valdymo ir civilinės saugos pratybas:

- 2023 m. vyko valstybinio lygio civilinės saugos funkcinės pratybos, imituojant **Astravo atominės elektrinės avariją**. Nors tokio pobūdžio pratybos Lietuvoje vyko ne pirmą kartą, tačiau į jas pirmą kartą buvo įtraukti ne aktoriai ar statistai, vaidinantys negalią, o patys asmenys su negalia ir jiems atstovaujančios organizacijos.
- 2024 m. vyko valstybinio lygio civilinės saugos pratybos, imituojant **branduolinę avariją Baltarusijos Respublikos teritorijoje** esančioje atominėje elektrinėje, kuriose dalyvavo asmenys su negalia ir jiems atstovaujančios organizacijos.
- 2025 m. vyko valstybės lygio civilinės saugos funkcinės pratybos „**Vyčio skliautas 2025**“, kuriose dalyvavo asmenys su negalia ir jiems atstovaujančios organizacijos.

Šios trys pratybos, kuriose Lietuvos negalios organizacijų forumo atstovai dalyvavo kaip stebėtojai ir vertintojai, atskleidė tiek krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos pokyčius, tiek įsisenėjusias problemas. Toliau lentelėse pateikiamos pagrindinės šių pratybų metu identifikuotos žmonių su negalia įtraukties problemos ir siūlomi jų sprendimo būdai.

2 lentelė. Pratybos „Vyčio skliautas 2025“

Problema	Sprendimas
Evakuacija iš namų buvo vykdoma chaotiškai: žmonėms su negalia nepaskambinama laiku, dalis „pasimetė sistemoje“, negavo visos informacijos.	Aiškios procedūros ir algoritmai dėl evakuacijos iš namų savivaldybės mastu, laiku paskambinama žmonėms, kiekvienam maršrutui paskiriamas atsakingas koordinatorius.
Pagalbos į namus išsikvietimo ir konsultavimo sistema neprieinama klausos negalią turintiems asmenims (galima tik paskambinti).	Užtikrinti komunikacijos priemonių prieinamumą, įskaitant galimybę išsikviesti pagalbą evakuacijos atveju naudojant skubiosios pagalbos tarnybų telefono numerio 112 mobiliąją programėlę GPIS 112.
Siunčiamas nepritaikytas transportas, nors registruojantis nurodyti pritaikyto transporto poreikiai.	Tobulinti skambučių centro klausimyną ir IT sistemą, kad pagal nurodytus poreikius automatiškai būtų parenkamas tinkamas transportas.
Žmonės nuvežami į netinkamus punktus, o atvykus jų nėra duomenų sistemose.	Užtikrinti bendrą informacijos srautą: realaus laiko duomenų bazė ir asmenys, atsakingi už sąrašų tikslumą ekstremaliųjų situacijų operacijų centruose, gyventojų surinkimo ir priėmimo punktuose.
Gulinčius asmenis be reikalo veža per tarpinį punktą ir registruoja du kartus.	Supaprastinti registracijos grandinę, užtikrinti aiškius algoritmus ir bendrą informacijos srautą: gulinčius žmones vežti tiesiai į galutinį punktą, numatyti „vieno langelio“ registraciją.

<p>Registracijos punktuose nerenkami duomenys apie negalią, sveikatos būklę ir pagalbos poreikius.</p>	<p>Standartizuoti registracijos formas su privalomais laukais apie negalią, sveikatos būklę ir reikalingą pagalbą, apmokyti darbuotojus.</p>
<p>Gyventojų priėmimo punktai ir kitos įstaigos nepasiruošusios priimti gulintį asmenį (trūksta įrangos, personalo, vietos).</p>	<p>Skirti specializuotus punktus gulintiems asmenims, nustatyti įrangos ir personalo komandų sudėtį, išbandyti pratybose.</p>
<p>Infrastruktūra nepritaikyta judėjimo negalią turintiems asmenims (tualetai, įėjimai).</p>	<p>Gerinti fizinį prieinamumą pagal STR ir prieinamumo standartus, pratybų ir krizių metu numatyti laikinus sprendimus (rampas, pritaikytus tualetus), surinkti ir pateikti tikslią informaciją apie statinių prieinamumą.</p>
<p>Prasta komunikacija tarp savivaldybių, įstaigų, policijos ir punktų.</p>	<p>Nustatyti aiškius komunikacijos ir atsakomybės protokolus, kiekviename autobuse ir kiekviename punkte paskirti atsakingą asmenį.</p>
<p>Personalas ir savanoriai nepakankamai išmano, kaip bendrauti su žmonėmis su negalia, ypač kurčiaisiais.</p>	<p>Rengti tikslinius personalo ir savanorių mokymus apie bendravimą su žmonėmis su negalia ir negalios specifiką, įtraukti asmenų su negalia organizacijas ir stiprinti bendradarbiavimą.</p>
<p>Pratybų imitacija nepakankamai reali – dalis statistų ir savanorių situaciją vertina nerimtai ir neatlieka visų reikalingų veiksmų.</p>	<p>Griežtinti pratybų taisykles, aiškiai įvardyti tikslus ir atsakomybes, privalomai testuoti realias procedūras ir įrangą.</p>

Kai kur trūko medicinos ir psichologinės pagalbos personalo, užtikrinančio žmonių su negalia poreikius.	Gyventojų surinkimo ir priėmimo punktuose, kolektyvinės apsaugos statiniuose numatyti minimalų medikų ir psichologų skaičių, įtraukti juos į planus ir pratybas.
---	--

3 lentelė. Pratybos „Astravas 2024“

Problema	Sprendimas
Vilniaus geležinkelio stotyje neveikė liftai žmonėms su vežimėliais.	Užtikrinti nuolatinį liftų veikimą, patikrinimą, alternatyvias priemones.
Trūko informacinių nuorodų, kaip žmonėms su vežimėliais patekti į pritaikytas perėjas.	Įrengti aiškias krypčių nuorodas ir orientavimosi ženklus.
Neužtikrinta tiesioginė komunikacija su kurčiaisiais.	Kiekviename pagrindiniame punkte užtikrinti gestų kalbos vertimą, o nesant galimybės, informaciją suteikti raštu. Didinti vizualiai pateikiamos informacijos kiekį, įskaitant orientacinę ir procedūrinę informaciją.
Klausos negalią turintys asmenys nebuvo identifikuoti.	Užtikrinti privalomą asmenų su negalia ir jų poreikių identifikavimą.
Nebuvo elektriniams vežimėliams pritaikyto tualetu.	Užtikrinti pritaikytus tualetus visose priėmimo vietose, patikrinti aplinkos prieinamumą. Skelbti tikslią ir atnaujintą informaciją apie prieinamumą.
Registracija vyko tik žodžiu – nebuvo prieinama kurtiesiems.	Įdiegti savarankiškos registracijos galimybę planšetėse, telefonuose.

Sistemoje trūksta išsamesnių duomenų apie asmenį.	Plėsti registracijos duomenis: negalia, vaistai, individualūs poreikiai.
---	--

4 lentelė. Pratybos „Branduolinė avarija Baltarusijoje“ (2023 m.)

Problema	Sprendimas
Nėra tinkamos komunikacijos su kurčiaisiais (nurodymai pateikiami tik žodžiu, bendraujama per lydinčiuosius asmenis, vartojamos netinkamos sąvokos).	Užtikrinti privalomus mokymus apie bendravimą su asmenimis su negalia, negalios specifiką.
Neužtikrinama kurčiųjų registracija – darbuotojai nežino, ką pildyti, kai žmogus negirdi.	Pateikti standartizuotas registracijos formas gestų kalba, apmokyti darbuotojus ir savanorius.
Nerenkami duomenys apie negalią, sveikatą ir pagalbos poreikius.	Registracijos metu užtikrinti duomenų rinkimą apie negalią, sveikatą, vaistus ir reikalingą pagalbą.
Gyventojų sanitarinio švarinimo procesas neprieinamas kurtiesiems, nepaaiškinamas, chaotiškas.	Užtikrinti vaizdinę informaciją apie procedūras, apmokyti darbuotojus ir savanorius.
Neatsižvelgta į klausos aparatus – kyla rizika juos sugadinti.	Užtikrinti, kad prieš sanitarinį švarinimą būtų patikrinti klausos aparatai ir kitos pagalbinės priemonės. Parengti ir pateikti prieinamą informaciją, kaip su jomis elgtis.
Žmogus nesaugiai vežtas neštuvais, vos neiškrito, darbuotojai nemokėjo sulankstyti vežimėlio.	Užtikrinti darbuotojų apmokymą, kaip saugiai kelti ir transportuoti asmenis.

Nebuvo pritaikytų tualetų.	Visose priėmimo vietose pritaikyti tualetus ar pastatyti mobilius ir užtikrinti prieinamą aplinką. Skelbti tikslią ir atnaujintą informaciją.
Žmonės po registracijos daugiau nei 2 val. laukė be vandens, negalėjo patekti į tualetą.	Užtikrinti minimalius humanitarinius standartus, įskaitant aplinkos prieinamumą.
Trūko pritaikyto transporto.	Pagal individualius poreikius iš anksto numatyti ir testuoti pritaikytą transportą.
Laiku neužtikrinta insulino pagalba, nebuvo patikros.	Remiantis individualiais poreikiais, privaloma medicininė patikra, užtikrinamas vaistų prieinamumas.
Itin ribota psichologinė pagalba.	Užtikrinti psichologų įtraukimą į kiekvieną gyventojų surinkimo ir priėmimo punktą.

Labai svarbu įtraukti asmenis su negalia ir jų organizacijas į pratybų organizavimą. Įtraukimas į pasirengimo ir vertinimo veiklas padeda tobulinti krizių valdymo ir civilinės saugos sistemą, leidžia realiau įvertinti iššūkius ir stiprina visuomenės atsparumą. Tai padeda:

- » identifikuoti realius poreikius, kurių nepastebi nei specialistai, nei institucijos;
- » pritaikyti pratybų scenarijus, kad jie būtų artimesni realioms situacijoms;
- » didinti reagavimo tarnybų kompetencijas, ypač bendraujant su kurčiaisiais, žmonėmis su intelekto ar fizine negalia;
- » vertinti infrastruktūros prieinamumą pagal faktines sąlygas, o ne dokumentus;
- » kurti pasitikėjimą tarp bendruomenės ir institucijų.

Asmenis su negalia ir jiems atstovaujancias organizacijas rekomenduojama įtraukti į pratybas valstybės ir savivaldybių lygmeniu.

Patarimai dėl žmonių su negalia įtraukimo į civilinės saugos pratybas

1. Susisiekite su Jūsų savivaldybėje ar valstybės lygiu veikiančiomis NVO, kurios atstovauja asmenims su negalia.
2. Konsultuokitės su negalios NVO dėl transporto, surinkimo punktu, patalpu, informacijos prieinamumo užtikrinimo dar pratybų organizavimo etape (dėl prieinamumo gali konsultuoti ir Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos¹³ ar savivaldybės asmenų su negalia reikalų koordinatoriai).
3. Įtraukite asmenų su negalia organizacijas į pratybų scenarijų ir užduočių rengimą, ne tik jų įgyvendinimą.
4. Užtikrinkite, kad pratybų užduotys leistų išbandyti kuo daugiau realių situacijų (evakavimas iš namų, specialios įrangos išbandymas, pagalba skirtingas negalias turintiems asmenims).
5. Organizuodami pratybas susisiekite su socialinių paslaugų įstaigomis (dienos centrais, globos namais, grupinio gyvenimo namais) ir pakvieskite dalyvauti pratybose.
6. Iki pratybų pradžios organizuokite mokymus pratybų personalui ir savanoriams apie asmenų su negalia poreikius, bendravimą ir tikslingą pagalbą teikimą visų pratybų metu.
7. Pratybų metu savivaldybės turimą specialiąją įrangą išbandykite kartu su asmenimis su negalia.
8. Užtikrinkite, kad pratybose dalyvautų asmenys su negalia ir jiems atstovaujanti organizacijos ne tik kaip statistai, bet ir kaip vertintojai, kurie stebės ir teiks grįžtamąjį ryšį apie pratybų eigą.
9. Užtikrinkite, kad, pratyboms pasibaigus, statistai su negalia, vertintojai ir asmenų su negalia organizacijos suteiktų grįžtamąjį ryšį. Organizuokite susitikimą, aptarkite vertinimą ir rekomendacijas, į kurias atsižvelgsite kitų pratybų metu.

¹³ Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra.

2. Negalios terminologija ir etika¹⁴

Siekiant užtikrinti reikiamą pagalbą ir paslaugų teikimą asmenims su negalia, specialistams ir personalui svarbu suteikti būtiniausių žinių apie tinkamą terminologiją ir etišką bendravimą su žmonėmis su negalia.

Svarbu vartoti tinkamą kalbą ir pagarbiai bendrauti, nes tai neatsiejama nuo asmens orumo. Žmonės su negalia anksčiau buvo vadinami jau pasenusiais žodžiais, kurie dabar laikomi įžeidžiančiais. Todėl svarbu išaiškinti pagrindines tinkamas ir netinkamas sąvokas, laikytis negaliai jautrios kalbos principų.

Principas „Pirmiausia – žmogus“

Vienas svarbiausių terminologijos apie negalią principų – pirmenybė asmeniui. Taip pripažįstama, kad negalia neapibrėžia žmogaus, o yra tik vienas iš jo ar jos gyvenimo aspektų. Pavyzdžiui, „vaikai, turintys Dauno sindromą“, „moterys su intelekto negalia“, „vyras, turintis demenciją“, „asmenys, turintys negalią“.

Bendrai galima sakyti ir „asmuo, turintis negalią“, ir „negalią turintis asmuo“, taip pat „asmuo su negalia“. Visos šios konstrukcijos tinkamos ir vienodai pagarbios. Vis dėlto ši taisyklė, kai akcentuojamas asmuo, o ne jo negalia, galioja nebūtinai visoms negalioms – Lietuvoje yra keletas išimčių. Pavyzdžiui, kalbant apie neregincius asmenis, galime sakyti „neregiai“. Tas pats galioja kalbant ir apie kurčiuosius arba kurčneregius.

Atkreiptinas dėmesys, kad sąvoka „kurčnebylys“ griežtai nerekomenduojama. Ji turi itin neigiamą ir įžeidžiančią konotaciją, nes kurtieji nėra nebylūs – jie gali bendrauti gestų kalba. Tas pats pasakytina apie pasenusias sąvokas „invalidas“, „neįgalusis“, „neįgalus“.

Jei abejojate, kuriuos terminus pasirinkti, turėtumėte paklausti asmens ar asmenų grupės, kaip jie pageidauja, kad į juos būtų kreipiamasi.

Asmenys su negalia turi teisę save vadinti jiems (joms) asmeniškai priimtinaisiais žodžiais, kurie atspindi jų tapatybę, todėl svarbu gerbti asmens su negalia pasirinkimą. Vis dėlto valstybės ir savivaldybių institucijoms, kitoms įstaigoms ir subjektams derėtų remtis rekomenduotina terminija, kuri yra visuotinai priimtina, suderinta su Konvencijos principais ir nežeidžia asmenų su negalia orumo.

¹⁴ Negaliai jautrios kalbos gairės adaptuotos Lietuvos kontekstui, 2024.

Toliau lentelėje pateikiami pavyzdžiai, kokios sąvokos yra rekomenduojamos ir nerekomenduojamos.

5 lentelė. Rekomenduojamos ir nerekomenduojamos sąvokos	
Rekomenduojama	Nerekomenduojama
Asmuo su negalia, žmogus su negalia	Neįgalus asmuo, neįgalusis, invalidas, ligonis
Asmuo / žmogus, turintis autizmo spektro sutrikimą / cerebrinį paralyžių, autistiškas asmuo, autistiškas žmogus	Asmuo, sergantis autizmu / cerebriniu paralyžiumi
Žmogus su klausos negalia, kurčiasis, kurtieji	Kurčnebylys (itin nevertotina)
Žmogus su regos negalia, neregys, neregiai, silpnaregis, silpnaregiai	Aklas, aklašis
Intelekto negalia	Proto negalia, protiškai atsilikęs
Psichosocialinė negalia	Psichikos negalia

3. Duomenų apie asmenis su negalia aplikacijos „Asmenys su negalia ir senjorai“ paskirtis ir naudojimas

Galimų pavojų ir ekstremaliųjų situacijų planavimo ir valdymo procese ypač svarbi informacija apie asmenis su negalia ir jų poreikius. Siekiant surinkti, apibendrinti ir analizuoti valstybės institucijų ir įstaigų, savivaldybių turimus duomenis apie asmenis su negalia, sukurta aplikacija „Asmenys su negalia ir senjorai“. Joje pateikiama informacija ne tik apie asmenis su negalia, bet ir senjorus (nuo 75 m.), grupuojant duomenis pagal savivaldybes. Vartotojai gali rasti išsamius duomenis apie asmenis, įskaitant amžių, lytį, gimimo šalį, negalią (neįgalumo arba dalyvumo lygį), gyvenamąją vietą ir informaciją apie kartu gyvenančius asmenis. Taip pat pateikiama informacija apie asmenims su negalia pritaikytus kolektyvinės apsaugos statinius (KAS) ir priedangas savivaldybėje, įskaitant jų adresus.

Aplikacija yra administraciniais duomenimis grįstas įrankis, skirtas savivaldybėms tiksliai įvertinti, kur gyvena, kokią negalią turi ir kokios pagalbos gali prireikti žmonėms su negalia ir senjorams galimos nelaimės ar ekstremalios situacijos atveju. Aplikacija sujungia Asmens su negalia teisių apsaugos agentūros, Registru centro ir Priešgaisrinės apsaugos bei gelbėjimo departamento duomenis, todėl visa informacija pateikiama vienoje, nuolat atnaujinamoje sistemoje.

Savivaldybės, naudodamos aplikaciją, gali:

- Identifikuoti žmonių su negalia pasiskirstymą žemėlapyje pagal savivaldybes, seniūnijas, pašto kodus ar 1×1 km / 100×100 m gardeles.
- Analizuoti statistiką pagal amžių, negalios tipą, pagalbos prioritetą ir kitas charakteristikas.
- Peržiūrėti žemėlapyje asmenų lokaciją, įskaitant atstumą iki artimiausio KAS ar priedangos, ir jos tinkamumą pagal konkrečius poreikius.
- Naudoti filtrus, leidžiančius greitai atrinkti prioritетines grupes, pavyzdžiui, judėjimo, regos ar klausos negalią turinčius žmones.
- Modeliuoti reagavimo scenarijus, nustatant, kiek personalo ir transporto priemonių reikėtų skirtingoms reagavimo komandoms.
- Peržiūrėti individualias korteles, kuriose pateikiama detali informacija apie kiekvieno asmens poreikius ir reikalingą pagalbą.

Aplikacija suteikia savivaldybėms galimybę planuoti priemones remiantis administraciniais duomenimis. Ji padeda planuoti evakuavimo procesą, organizuoti pagalbos teikimą gyventojams su negalia, planuoti resursus ir reagavimo komandas, koordinuoti socialinių ir sveikatos įstaigų veiksmus, vykdyti prevencinius mokymus ir kitas pasirengimo veiklas.

Žmonių su negalia pasirengimo ekstremalioms situacijoms registravimo platforma

Pažymėtina, kad administracinių duomenų gali nepakakti, siekiant tiksliai įvertinti asmens su negalia poreikius evakuacijos metu ir suplanuoti transporto bei pagalbos poreikį. Todėl administraciniai duomenys gali būti papildomi Žmonių su negalia pasirengimo ekstremalioms situacijoms registravimo platformoje, kur pats asmuo ar kitas žmogus gali pateikti papildomą informaciją apie su negalia susijusius poreikius ekstremalių situacijų valdymo ciklo metu.

Rekomenduojama, kad platformos duomenų pildymo procesas būtų organizuojamas **savivaldybės ekstremaliųjų situacijų operacijų centro lygmeniu**. Įvertinęs savivaldybės taikomas prevencines priemones ir turimus žmogiškuosius išteklius, operacijų centras gali numatyti, kad duomenys būtų papildomi palaipsniui, į procesą įtraukiant socialinius darbuotojus ir socialinės globos įstaigų specialistus. Toks organizavimo modelis padėtų užtikrinti, kad duomenys platformoje būtų papildomi nuosekliai, į ją patektų tiksliai ir kokybiška informacija apie asmenų su negalia poreikius evakuacijos metu. Tai leistų tiksliai planuoti resursus savivaldybės lygmeniu ir sustiprintų savivaldybės pasirengimą ekstremaliosioms situacijoms.

4. Patarimai subjektams

Šiame poskyryje pateikiami bendri veiksmai ir principai, kuriuos būtina taikyti visų negalių atvejais skirtingais ekstremalių situacijų valdymo etapais: prevencija, pasirengimas, reagavimas ir atkūrimas.

1. Prevencija

Tai parengiamieji veiksmai iki reagavimo ir realių veiksmų, padedantys iš anksto sumažinti pavojaus riziką ir pasekmes. Šiame etape svarbu užtikrinti žmonių su negalia prieinamumo reikalavimų vertinimą, jų pačių įtraukimą kuriant ekstremalių

situacijų planus, didinant bendrą fizinį ir informacinį prieinamumą.

2. Pasirengimas

Tai atliekami konkretūs veiksmai, skirti pasiruošti ekstremalioms situacijoms. Šis etapas orientuotas į informacijos rinkimą, aktyvius veiksmus, skirtus pasirengti nelaimei, siekiant stiprinti atsparumą. Būtina užtikrinti informacijos prieinamumą ir sklaidą. Siekiant veiksmingai reaguoti, taip pat svarbu identifikuoti individualius su negalia susijusius poreikius, kurie galimai kiltų reagavimo metu.

3. Reagavimas

Tai veiksmai, kurie vykdomi realios ekstremalios situacijos metu, pavyzdžiui, evakuacija, slėpimasis. Šiame etape svarbu naudoti resursus ir įgūdžius, įgytus prevencijos ir pasiruošimo etapuose, veikti pagal parengtus planus. Svarbu užtikrinti informacijos, fizinės aplinkos prieinamumą, sklandžią komunikaciją tarp institucijų. Remiantis iš anksto identifikuotais individualiais poreikiais, statistine informacija apie asmenis su negalia ir konkrečioje situacijoje nustatytais papildomais su negalia susijusiais poreikiais, svarbu užtikrinti individualios pagalbos algoritmų veikimą.

4. Atkūrimas

Atkūrimo etapas prasideda pasibaigus pavojui, kai yra saugu grįžti atgal. Šis etapas apima įprasto gyvenimo ritmo, įvairių paslaugų, pagalbos atkūrimą. Atkūrimo etape reikalinga išsami nutikusios nelaimės ir veiksmų analizė, trūkumų ir stipriųjų pusių įsivertinimas. Turi būti užtikrintas sklandus grįžimas į gyvenamąją vietą, jei tai įmanoma, nuolat vertinant prieinamumo situaciją ir užtikrinant individualius poreikius. Svarbu užtikrinti informavimą laiku prieinamais formatais.

Bendri veiksmai ir principai

Prieinamos priedangos ir evakuacijos maršrutai

Pritaikyti įėjimai, galimybė pasiekti rūšį ar saugią patalpą be laiptų, aiškūs ženklai, tinkamos taktinės priemonės.

Duomenų apie asmenis su negalia rinkimas (aplikacija „Asmenys su negalia ir senjorai“)

Svarbu identifikuoti, kur gyvena žmonės su negalia, turintys didelį pagalbos poreikį. Svarbu kuo tiksliau iš anksto nustatyti individualius poreikius, kad evakuacijos atveju būtų galima tiksliai planuoti reikiamą pritaikytą transportą ir žmogiškuosius išteklius.

Gyventojų įtraukimas į pasirengimo registraciją

Žmonės su negalia turi galėti iš anksto pateikti informaciją apie savo poreikius.

Reguliarūs mokymai personalui

Bendravimas su skirtingų negalių asmenimis, evakuacija techninėmis priemonėmis, sensorinio išlydžio atpažinimas, duomenų sistemų naudojimas.

Pratybos

Realios situacijos ir užduotys, žmonių su negalia registravimas, poreikių atliepimo imitavimas.

Reagavimo komandos ir funkcijos

Aiški struktūra: kas informuoja, kas evakuoja, kas registruoja, kas koordinuoja medicines ar socialines paslaugas.

Techninės pagalbos priemonės

Evakuacijos kėdės, rogės, neštuvai, keltuvai; personalas turi mokėti jomis naudotis.

Pritaikytas transportas

Numatytos priemonės: žmonėms su negalia pritaikyti mikroautobusai, galimybė transportuoti gulintį žmogų.

Tarpinstitucinis ryšys

Iš anksto nustatyti kontaktai su socialinėmis įstaigomis, nevyriausybinėmis ir asmenų su negalia organizacijomis, medikais, seniūnijomis, policija.

Dokumentacija ir planų atnaujinimas

Ekstremalių situacijų planai turi būti reguliariai peržiūrimi kartu su negalios organizacijomis.

Pagalbos prioritetai

Pirmiausia evakuojami ir aptarnaujami žmonės, kurie negali evakuotis savarankiškai arba turi medicininį rizikos veiksnį.

Evakuacija naudojant tinkamas priemones

Vengti skubotų veiksmų – evakuoti taip, kad žmogus būtų saugus viso proceso metu.

Registravimas ir informacijos perdavimas

Svarbu fiksuoti poreikius, medikamentus, technines priemones, kontaktus ir perduoti juos vietoms, kurios žmogų priims.

Koordinavimas tarp institucijų

Reikalingas nuolatinis ryšys tarp savivaldybės, PAGD, policijos, greitosios medicinos pagalbos, socialinių tarnybų.

Grįžimas į namus arba laikinas apgyvendinimas

Įvertinti saugumą, užtikrinti prieinamumą ir palaikymą.

Pagrindinių poreikių užtikrinimas

Maistas, vanduo, vaistai, techninės pagalbos priemonės.

Psichologinė, socialinė ir medicininė pagalba

Ypač svarbi po patirto streso ar traumų.

Planų atnaujinimas remiantis realia patirtimi

Užtikrinti, kad specialistai ir žmonės su negalia po krizės suteiktų grįžtamąjį ryšį.

Ilgalaikės pagalbos organizavimas

Tikrinti, ar žmogus gali grįžti į savarankišką gyvenimą, ar reikalingos papildomos paslaugos.

Kliūčių nustatymas ir šalinimas

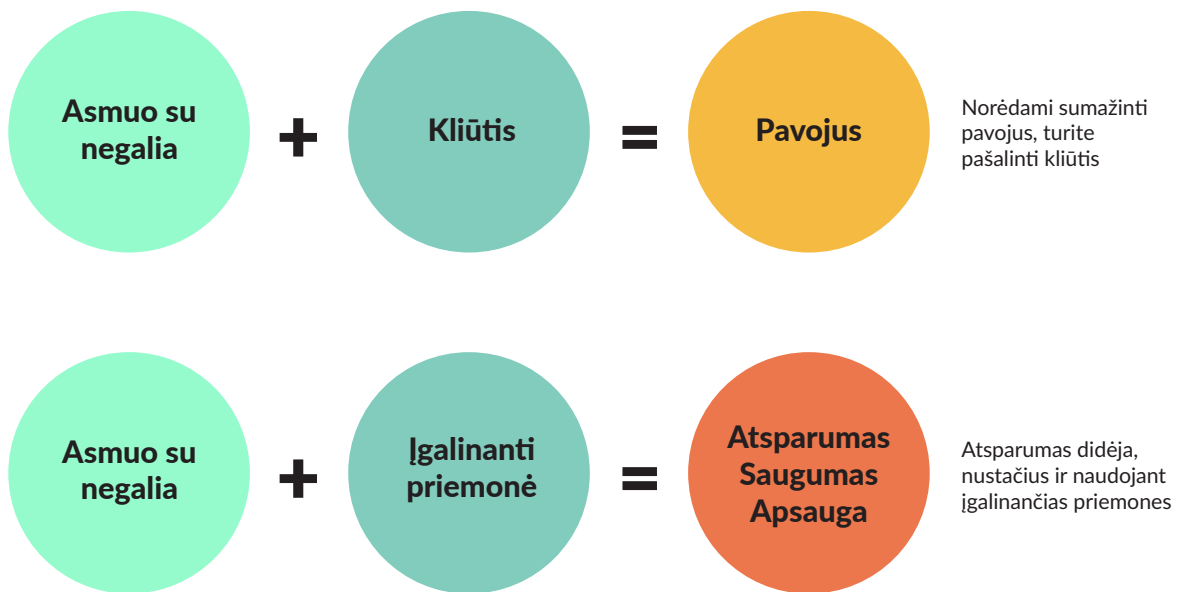
! Svarbu prisiminti, kad negalia kyla ne tik dėl paties asmens turimo **sutrikimo**, bet ir dėl to, kaip šis **sutrikimas sąveikauja su įvairiomis aplinkos kliūtimis**, trukdančiomis asmeniui dalyvauti visuomenėje lygiaverčiai su kitais¹⁵.

Ekstremalių situacijų metu fizinės aplinkos kliūtys, informacijos neprieinamumas gali lemti, ar žmogus su negalia galėtų savarankiškai išsigelbėti ar evakuotis. Tokios

¹⁵ Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija, 2006.

kliūtys gali palikti asmenį pažeidžiamoje ir pavojingoje situacijoje, kuri gali būti tiesiogiai grėsminga jo gyvybei.

Būtent kliūtys aplinkoje dažnai lemia papildomus su negalia susijusius pagalbos poreikius, todėl visuose etapuose svarbu kuo tiksliau vertinti **bendrą prieinamumą** ir **individualiu atveju** egzistuojančias kliūtis (fizines ir informacines).

1 pav. Kliūtys ir įgalinančios priemonės, padedančios įtraukti žmones su negalia į krizių valdymo ir civilinės saugos sistemą¹⁶

Tik tiksliai identifikavus kliūtis, galima padidinti asmenų su negalia savarankiškumą, suteikti tinkamą pagalbą.

Įvertinant ir šalinant kliūtis visuose krizių valdymo ir civilinės saugos etapuose, svarbu atkreipti dėmesį į bendrojo prieinamumo aspektus ir užtikrinti tinkamą sąlygų (individualių poreikių) pritaikymą.

Bendrojo prieinamumo įvertinimas

Bendrojo prieinamumo įvertinimas apima kolektyvinės apsaugos statinių, priedangų, slėptuvių ir kitoje infrastruktūroje esančias kliūtis: pavyzdžiui, tai gali

¹⁶ Gairės dėl žmonių su negalia įtraukties į humanitarinę veiklą. Nuolatinio tarpžinybinio komiteto (IASC) darbo grupė, atsakinga už žmonių su negalia įtraukimą į humanitarinę veiklą, 2019.

būti laiptai, siauri praėjimai ir durys, nepakankamai kontrastingas kliūčių žymėjimas silpnaregiams, nepritaikyti tualetai ir kita. Taip pat svarbu įvertinti pritaikyto transporto prieinamumą ir kiekį.

Bendrojo prieinamumo įvertinimas apima ir **informacijos prieinamumą**, kuris labai svarbus siekiant užtikrinti sklandų ir veiksmingą žmonių su regos, klausos, intelekto, psichosocialine negalia reagavimą galimos grėsmės ar ekstremalios situacijos atveju. Visuomenės informavimo sistema, visa informacija ir nukreipiamieji ženklai, naudojami krizių valdymo procesuose, turėtų būti pateikiami įvairiais prieinamais formatais ir būdais: garsu, raštu, vizualiai (paveikslėliais / ikonomis).

Individualios kliūtys konkrečiu atveju (tinkamas sąlygų pritaikymas)

Įgyvendinant tinkamą sąlygų pritaikymą krizių valdymo ir civilinės saugos sistemoje, svarbu numatyti procesus ir algoritmus, kurie padėtų tiksliai identifikuoti individualią kliūtį ar pagalbos poreikį ir veiksmingai į jį reaguoti.

Rekomenduojama nustatyti **aiškius algoritmus**, kaip krizių ar ekstremalių situacijų metu nustatomos individualios kliūtys / pagalbos poreikis ir kaip į tai reaguojama konkrečioje situacijoje. Patariama:

- numatykite galimybę pranešti apie poreikį / kliūtį atsakingam subjektui ir užmegzti dialogą (įvairiais prieinamais būdais);
- skelbkite informaciją, kaip asmenys su negalia galėtų informuoti apie pagalbos poreikį;
- nustatykite aiškų algoritmą, kaip patenkinami su negalia susiję poreikiai (paskirtas subjektas, atsakingas už pagalbos koordinavimą ar (ir) suteikimą).

Patarimai savivaldybėms pasirengimui reaguoti

Aplikacija „Asmenys su negalia ir senjorai“ leidžia greitai nustatyti, kuriems žmonėms galimos nelaimės ar ekstremalios situacijos metu pagalba turi būti suteikta pirmiausiai. Reagavimo planavimas gali būti organizuojamas pagal keturis prioritetų lygius: aukščiausią, aukštą, vidutinį ir žemą.

Pagal šiuos lygius rekomenduojama planuoti reagavimo komandų sudėtį, pritaikyto transporto poreikį ir kitus algoritmus.

Atsižvelgiant į negalios poreikį, rekomenduojama planuoti galimas reagavimo komandas ir reikalingas priemones. Atkreiptinas dėmesys, kad tiksliausiai konkretų asmens pagalbos poreikį galima įvertinti iš Žmonių su negalia pasirengimo ekstremalioms situacijoms registravimo platformoje pateiktos informacijos (žr. 3 skyrių „Duomenų apie asmenis su negalia aplikacijos „Asmenys su negalia ir sensorai“ paskirtis ir naudojimas“).

Toliau lentelėse pateikiamos rekomendacijos galimai komandų sudėčiai, reikalingoms priemonėms ir prioritetams.

6 lentelė. Galimos reagavimo komandos, jų sudėtis ir priemonės				
Reagavimo komanda	Komandos aprašymas	Personalo poreikis	Specialios priemonės	Galimas transportas
A. Medicininė (intensyvi)	Asistentų komanda su specializuotu transportu	3 (2 asistentai, esant poreikiui, 1 medikas ar slaugos specialistas)	Neštuvai, deguonis, vaistai, kopikliai, evakavimo kėdės ar pan. (pritaikyti pagal nustatytą individualų poreikį)	GMP (greitosios medicinos pagalbos automobilis) arba medicininis mikroautobusas gulinčiųjų pervežimui arba su keltuvu
B. Psichosocialinė	Psichologinės / asistavimo pagalbos komanda, orientuota į iššūkių keliančio elgesio valdymą ir komunikaciją	2 (asistentas / globėjas ar psichologas)	Sensorinės priemonės, alternatyvios komunikacijos priemonės	Autobusas su lydinčiuoju asmeniu
C. Mobilumo asistavimo	Fizinės perkėlimo pagalbos komanda (pvz., išnešti iš laiptinės, perkelti į transportą)	1–2 (asistentas + kineziterapeutas)	Vežimėlis, vaikštytė, laiptų kopiklis, evakavimo kėdė ar pan.	Mikroautobusas su keltuvu

D. Komunikacijos / orientacijos	Komunikacijos arba orientavimosi nepažįstamoje aplinkoje pagalba	1 (gestų kalbos vertėjas, asistentas, globėjas arba pagalbos priimant sprendimus specialistas)	Alternatyvios komunikacijos priemonės, informacinės ir ryšių technologijos ir kitos komunikacijos priemonės, palydėjimas	Autobusas (standartinė vieta)
E. Minimalios pagalbos	Minimali pagalba (tik patikrinti, ar reikia palydos / priminimo)	1	Papildoma pagalba orientuojantis, nukreipimas, palydėjimas	Autobusas (standartinė vieta)

7 lentelė. Rekomendacijos dėl pagalbos prioritetų planavimo

Pagalbos prioritetas	Kam taikoma (pagal individualios pagalbos poreikio (IPP) ir dalyvumo lygį – DL)	Galimas poreikis	Galimi reagavimo veiksmai
Aukščiausias	<ul style="list-style-type: none"> • 1 arba 2 IPP lygis • $DL \leq 30\%$ • Vaikams – sunkus arba vidutinis negalios lygis 	Visiškai ar beveik visiškai nesavarankiški asmenys – reikalinga nuolatinė, intensyvi, visapusiška pagalba visose srityse	<ul style="list-style-type: none"> • Evakuacija pirmumo tvarka • Skirti intensyviai reagavimo komandas (A, B) • Užtikrinti pritaikytą transportą pagal nustatytą individualų poreikį • Užtikrinti nuolatinę priežiūrą ir palydą • Sudaryti individualius pagalbos planus
Aukštas	<ul style="list-style-type: none"> • 3 IPP lygis • $30\% < DL \leq 40\%$ Vaikams – lengvas negalios lygis 	Ribotas savarankiškumas – reikalinga reguliari kasdienė pagalba	<ul style="list-style-type: none"> • Skirti B, C ar D tipų komandas • Užtikrinti reguliarią informavimą ir palydėjimą • Parengti pagalbos maršrutus, paskirti kontaktinius asmenis

Vidutinis	<ul style="list-style-type: none"> • 4 IPP lygis • $40\% < DL \leq 50\%$ 	Dalinis savarankiškumas – pagalba reikalinga epizodiškai	<ul style="list-style-type: none"> • Teikti trumpalaikę pagalbą pagal individualios pagalbos planą • Naudoti žemesnio intensyvumo komandas (D, E) • Užtikrinti aiškią informaciją ir palydėjimo / orientavimosi aplinkoje pagalbą
Žemas	<ul style="list-style-type: none"> • Nėra nustatyto IPP lygio • $50\% < DL \leq 55\%$ 	Asmuo, atlikdamas daugumą veiklų, yra savarankiškas – pagalba reikalinga kartais	<ul style="list-style-type: none"> • Informuoti apie veiksmus priimanais būdais, registracijos metu išsiaiškinti su negalia susijusius poreikius • Svarbu tiksliai nustatyti pagalbos ar medicininės priežiūros poreikius • Jei yra individualių su negalia susijusių poreikių, sudaryti individualų pagalbos planą • Esant poreikiui, skirti D / E komandų pagalbą

8 lentelė. Rekomendacijos dėl pagalbos prioritetų planavimo

Klausimas žmonių su negalia pasirengimo ekstremalioms situacijoms registravimo platformoje	Pasirinktas atsakymas	Pagalbos planavimui taikomas prioritetas	Prioriteto paaiškinimas
7. Ar galėtumėte evakuotis savarankiškai?	Ne, evakuojantis man būtų reikalinga pagalba	Aukščiausias	Asmeniui reikalinga visapusiška, nuolatinė pagalba (judant, bendraujant, dėl sveikatos ar higienos). Pirmumo tvarka planuojama evakuacija, medicininė ir socialinė pagalba.
8. Ar yra žmogus, kuris Jus palydėtų ir pasirūpintų evakuacijos metu?	Neturiu, kas padėtų evakuacijos metu.	Aukščiausias	Asmeniui reikalinga visapusiška, nuolatinė pagalba (judant, bendraujant, dėl sveikatos ar higienos). Pirmumo tvarka planuojama evakuacija, medicininė ir socialinė pagalba.
4a–4d. Ar sudėtinga vaikščioti, pasirūpinti savimi, matyti ar girdėti?	Bent viename klausime – „visiškai neišeina“.	Aukščiausias	Asmeniui reikalinga visapusiška, nuolatinė pagalba (judant, bendraujant, dėl sveikatos ar higienos). Pirmumo tvarka planuojama evakuacija, medicininė ir socialinė pagalba.
12. Ar evakuacijos metu reikėtų specialiai pritaikyto transporto?	Taip, pritaikyto gulintiems žmonėms.	Aukščiausias	Asmeniui reikalinga visapusiška, nuolatinė pagalba (judant, bendraujant, dėl sveikatos ar higienos). Pirmumo tvarka planuojama evakuacija, medicininė ir socialinė pagalba.
13. Ar ekstremalios situacijos metu reikėtų bendrauti prieinamu (alternatyviu) būdu?	Bendrauti alternatyvios komunikacijos priemonėmis.	Aukštas	Asmuo geba dalį veiklų atlikti savarankiškai, tačiau reikalinga nuolatinė pagalba ekstremaliose situacijose ir nepažįstamoje aplinkoje.

<p>7. Ar galėtumėte evakuotis savarankiškai?</p> <p>8. Ar yra žmogus, kuris Jus palydėtų?</p>	<p>7 = „reikėtų daugiau laiko“,</p> <p>8 = „yra žmogus, kuris ne visada galėtų padėti“</p>	Aukštas	<p>Asmuo geba dalį veiklų atlikti savarankiškai, tačiau reikalinga nuolatinė pagalba ekstremaliose situacijose ir nepažįstamoje aplinkoje.</p>
4a–4d. Funkciniai gebėjimai	„Šiek tiek sudėtinga“ viename ar keliuose punktuose.	Vidutinis	<p>Asmuo didžiąją dalį veiklų atlieka savarankiškai, tačiau gali prireikti trumpalaikės / epizodinės pagalbos ar informacijos ekstremalios situacijos metu.</p>
7. Ar galėtumėte evakuotis savarankiškai?	Taip, galėčiau nedelsiant evakuotis savarankiškai.	Žemas	<p>Daugumą veiklų asmuo gali atlikti savarankiškai. Nereikia planuoti individualios pagalbos, bet gali kilti konkrečių individualių poreikių (įtraukti į individualios pagalbos planą).</p>

4.1. Skirtingų negalių specifika

Toliau lentelėje pateikiama apibendrinta informacija apie galimus su negalia susijusius poreikius kiekviename ekstremalių situacijų valdymo etape pagal negalios pobūdį.

9 lentelė. Rekomendacijos dėl pagalbos prioritetų planavimo			
Negalios tipas	Galimi poreikiai	Galimi poreikiai pagal etapus	Reagavimo komandos tipas
Judėjimo	<p>Aukščiausias – keltuvas, kopiklis, evakuacijos kėdė, gulinčiojo transportas, nuolatinis asistavimas neprieinamoje aplinkoje.</p> <p>Aukštas – individualios pagalbos planas, pritaikytas transportas, asistavimas neprieinamoje aplinkoje.</p> <p>Vidutinis – epizodinė pagalba neprieinamoje aplinkoje.</p>	<p>Prevencija: šalinti aplinkos ir informacijos kliūtis, organizuoti mokymus apie prieinamumą, informuoti žmones su negalia apie prieinamumą ir reagavimo algoritmus, apmokyti personalą.</p> <p>Pasirengimas: identifikuoti individualius poreikius, patvirtinti reagavimo algoritmus, planuoti transportą, priemones, personalą, vykdyti pratybas su reagavimo ir</p>	<p>C. Mobilumo asistavimo arba</p> <p>A. Medicininė (intensyvi) (jei yra intensyvios pagalbos poreikis)</p>

	<p>Žemas – savarankiškas, pagalba kartais.</p>	<p>pagalbos scenarijais.</p> <p>Reagavimas: evakuoti prioriteto tvarka, remtis patvirtintais algoritmais, identifikuotais individualiais poreikiais, pasitelkti pritaikytą transportą, apmokyta personalą.</p> <p>Atkūrimas: identifikuoti naujas kliūtis, pritaikyti būstą, tęsti individualią pagalbą, socialines paslaugas.</p>	
Regos	<p>Aukščiausias – nuolatinė palyda.</p> <p>Aukštas – dažna pagalba orientuojantis.</p> <p>Vidutinis – epizodinė pagalba.</p> <p>Žemas – informacijos pritaikymo poreikis</p>	<p>Prevenција: mokymai apie prieinamumą regos negaliai. Aplinkos pritaikymas regos negalių turintiems žmonėms (KAS, priedangų, slėptuvių žymėjimai), informacijos ir švietimo pritaikymas prieinamais formatais.</p> <p>Pasirengimas: mokymai palydovams, pratybos evakuacijos metu. Žmonių su regos negalia informavimas apie pasirengimą ir prieinamumą.</p> <p>Reagavimas: užtikrinti informacijos teikimą pritaikytomis formomis, individualią palydėjimo ir pagalbos orientuojantis aplinkoje pagalbą.</p> <p>Atkūrimas: identifikuoti naujas kliūtis, pagal poreikį tęsti individualią pagalbą, socialines paslaugas.</p>	<p>D. Komunikacijos/ orientavimosi arba E. Minimalios pagalbos</p>
Klausos	<p>Aukščiausias – subtitrai, nuolatinė rašytinė, vaizdinė komunikacija, gestų kalba.</p> <p>Aukštas – subtitrai, nuolatinė rašytinė, vaizdinė komunikacija, gestų kalba.</p> <p>Vidutinis – informacija raštu, vizualiai.</p>	<p>Prevenција: švietimas apie gestų kalbą ir informacijos prieinamumą, prieinamą bendravimą (mokymai bendruomenėms, tarnyboms).</p> <p>Pasirengimas: pratybos su gestų vertėjais ir vaizdine informacija. Pagalbos algoritmų išbandymas.</p>	<p>A. Medicininė (intensyvi) (jei yra intensyvios pagalbos poreikis)</p>

		<p>Pagalbos iškvietimo sistemų gestų kalba ir tekstiniu formatu užtikrinimas ir naudotojų pritraukimas. Individualių poreikių nustatymas</p> <p>Reagavimas: operatyviai užtikrinti informacijos perdavimą gestų kalba (nuotolinis vertimas, gestų kalbos vertėjai punktuose ir kt.), taip pat raštu ir vizualiai. Remtis reagavimo algoritmais, jei reikia daugiau pagalbos.</p> <p>Atkūrimas: informacinių ir ryšių technologijų, komunikacijos priemonių atkūrimas, mokymai dėl prieinamumo.</p>	
Psichosocialinė (psichikos)	<p>Aukščiausias – intensyvi pagalba.</p> <p>Aukštas – dažna pagalba, ramios aplinkos poreikis.</p> <p>Vidutinis – epizodinė pagalba.</p> <p>Žemas – pakanka informacijos, individualių poreikių identifikavimas.</p>	<p>Prevenција: mokymai apie psichikos sveikatą.</p> <p>Pasirengimas: psichologinių kompetencijų mokymai savivaldybių darbuotojams, pratybos su krizinių situacijų scenarijais. Pagalbos poreikių nustatymas.</p> <p>Reagavimas: teikti pagalbą pagal nustatytus reagavimo algoritmus ir individualios pagalbos poreikį.</p> <p>Atkūrimas: pagalbos poreikių nustatymas, pagalbos teikimas, socialinės paslaugos.</p>	B. Psichosocialinė
Intelektas	<p>Aukščiausias – intensyvi pagalba, lengvai suprantama kalba.</p> <p>Aukštas – nuolatinė pagalba, lengvai suprantama kalba, paprasta kalba.</p> <p>Vidutinis – epizodinė pagalba.</p> <p>Žemas – pagalbos reikia kartais, svarbu aiški komunikacija ir informacijos prieinamumas.</p>	<p>Prevenција: mokymai, lengvai suprantama kalba, paprasta kalba per švietimo kampanijas, visuomenės informavimo priemonėmis.</p> <p>Pasirengimas: pratybos su globėjais ir asistento vaidmeniu, mokymai asmenims su intelekto negalia, globėjams ir socialiniams darbuotojams apie ekstremalias situacijas ir pasirengimą, individualių</p>	B. Psichosocialinė

		<p>poreikių ir algoritmų nustatymas (skirtingi algoritmai pagalbai įstaigoms ir bendruomenėje).</p> <p>Prieinama komunikacija: paprasta kalba, aiški informacija, individuali pagalba.</p> <p>Reagavimas: prieinama komunikacija, paprasta kalba, aiški informacija, individuali pagalba pagal algoritmus.</p> <p>Atkūrimas: poreikių nustatymas, pagalbos ir socialinių paslaugų bendruomenėje užtikrinimas.</p>	
Vidaus ligos	<p>Aukščiausias – individualios medicininės priemonės ir transportas.</p> <p>Aukštas – intensyvi pagalba, medicininės priemonės.</p> <p>Vidutinis – epizodinė pagalba.</p> <p>Žemas – pagalba pagal poreikį.</p>	<p>Prevencija: edukacinės kampanijos ir mokymai, vaistų atsargos.</p> <p>Pasirengimas: mokymai medikams ir savivaldybėms dėl evakuacijos planų. Vaistų ir medicininių priemonių poreikio nustatymas rezervui. Rezervo kaupimas. Algoritmų dėl medicininių priemonių naudojimo nustatymas. Pratybos pagal scenarijus ir algoritmus.</p> <p>Reagavimas: remtis nustatytais reagavimo algoritmais, užtikrinti medicininių priemonių ir pagalbos teikimą.</p> <p>Atkūrimas: poreikio nustatymas, pagalbos teikimas, socialinės, medicininės paslaugos.</p>	A-E pagal poreikį
Kompleksinė	<p>Aukščiausias – keli intensyvios pagalbos poreikio sutrikimai / negalios.</p> <p>Aukštas – intensyvios pagalbos poreikis.</p> <p>Vidutinis – dalinis savarankiškumas.</p>	<p>Prevencija: mokymai apie negalios specifiką ir pagalbos suteikimą.</p> <p>Pasirengimas: identifikuoti individualius poreikius, patvirtinti reagavimo algoritmus, planuoti transportą, priemones,</p>	A. Medicininė (intensyvi) (jei yra intensyvios pagalbos poreikis)

	<p>Žemas – pagalba pagal poreikį / epizodiškai.</p>	<p>personalą, vykdyti pratybas su reagavimo ir pagalbos scenarijais.</p> <p>Reagavimas: evakuoti prioriteto tvarka, remtis patvirtintais algoritmais, identifikuotais individualiais poreikiais, pasitelkti pritaikytą transportą, apmokytą personalą.</p> <p>Atkūrimas: identifikuoti naujas kliūtis, pritaikyti būstą, tęsti individualią pagalbą, socialines paslaugas.</p>	
<p>Visos negalios (apibendrinta)</p>	<p>Aukščiausias – nuolatinė kelių žmonių pagalba.</p> <p>Aukštas – nuolatinė vieno žmogaus pagalba, informacijos pritaikymas.</p> <p>Vidutinis – epizodinė pagalba, informacijos pritaikymas.</p> <p>Žemas – savarankiškas judėjimas / veiksmai, minimali pagalba, informacijos pritaikymas.</p>	<p>Prevencija: švietimo renginiai, nuoseklus informacijos ir aplinkos prieinamumo didinimas.</p> <p>Pasirengimas: pratybos ir mokymai pagal negalios tipą, reagavimo komandų suformavimas, algoritmų nustatymas.</p> <p>Reagavimas: reagavimo algoritmų įgyvendinimas, individuali pagalba, įvairiais formatais prieinama informacija.</p> <p>Atkūrimas: reintegraciniai mokymai, ilgalaikės pagalbos tęstinumas.</p>	<p>A-E pagal poreikį</p>

4.1.1. Judėjimo negalia

Judėjimo negalia – tai kūno būklė, kai žmogui gali būti sunku ar neįmanoma savarankiškai judėti, stovėti, lipti laiptais, keltis, sėstis, pereiti atstumus ar naudotis rankomis.

Judėjimo negalia funkciškai gali būti:

- Dalinė arba visiška
- Laikina arba nuolatinė
- Apimanti kojų funkcijas (ėjimas trumpus / ilgus atstumus, lipimas laiptais) ir (ar) rankų funkcijas (durų atidarymas, mygtukų paspaudimas, laikymasis už turėklo)
- Matoma (naudojamas vežimėlis, ramentai)
- Nematoma (raumenų silpnumas, stuburo pažeidimai, vidaus organų ligos, lėtinis skausmas)
- Įgimta
- Įgyta po traumos, insulto, operacijos, lėtinių ligų
- Gali atsirasti staiga ar palaipsniui, būti kintanti
- Gali reikėti techninės pagalbos priemonių, kurios tampa integralia žmogaus judėjimo (kūno) dalimi

! Judėjimo negalia nereiškia, kad žmogus visiškai negali judėti, bet reiškia, kad tam tikras judėjimas yra apribotas, todėl keičiasi žmogaus sąveika su aplinka.

Žmonių su judėjimo negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu

Prevencija ir pasirengimas

Prieinamumo užtikrinimas

1. Identifikuokite kliūtis aplinkoje ir jas pašalinkite.
2. Remkitės universalios dizaino principais.
3. Konsultuokitės su asmenų su negalia organizacijomis ir Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra. (Daugiau apie prieinamumo reikalavimus žr. 6 skyrių „Aplinkos prieinamumo, infrastruktūros užtikrinimas“.)

Informavimas

1. Užmegzkite dialogą su žmonėmis su judėjimo negalia per savivaldybių socialinius skyrius, seniūnijas, NVO. Naudokite duomenų apie asmenis su negalia aplikaciją „**Asmenys su negalia ir senjorai**“ ir iš anksto sudarykite sąrašą žmonių, kuriems reikės pagalbos evakuotis, naudokite Žmonių su negalia pasirengimo ekstremalioms situacijoms registravimo platformos (žr. 4 skyrių „Patarimai subjektams“) klausimyną.
2. **Su žmogumi iš anksto sutarkite:**
 - » Dėl veiksmų evakuacijos metu (individualios pagalbos planas).
 - » Išsiaiškinkite, ar jis galės evakuotis pats (-i), su artimųjų pagalba, ar lauks savivaldybės pagalbos.
 - » Nustatykite artimiausią priedangą, slėptuvę, KAS ir nustatykite bei pašalinkite joje esančias kliūtis.
3. **Viešinkite tikslią prieinamumo informaciją apie:**
 - » Prieinamus evakuacijos maršrutus.
 - » Pritaikytus surinkimo punktus.
 - » Priedangas.
 - » Pastatus su nuovažomis ir keltuvais.
 - » Kontaktus pagalbai prie priedangų išsikviesti (įvairiais būdais).
4. **Sukurkite interaktyvų priedangų žemėlapi su informacija apie:**
 - » Durų, praėjimų matmenis.
 - » Laiptus ir nuolydžius.
 - » Turėklus.
 - » Tualetų prieinamumą.
 - » Pateikite realias nuotraukas (jėjimas, vidus, tualetas).

Techninės pagalbos priemonės

1. Naudokite iš anksto sudarytą žmonių su negalia, kuriems reikės pagalbos, sąrašą.

2. Konsultuokitės su tikslinėmis negalios organizacijomis.
3. Pratybos. Organizuokite pratybas savivaldybėje, seniūnijose. Remkitės civilinės saugos pratybų patirtimi ir rekomendacijomis (žr. poskyrį 1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis).

Supažindinkite su žmogumi:

- » Gaisrininkus.
- » Savanorius.
- » Seniūnijų darbuotojus.

Techninių priemonių įsigijimas

1. Įsigykite reikalingas techninės pagalbos priemones.
 - » Konsultuokitės su Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra.
 - » Konsultuokitės su tikslinėmis negalios organizacijomis.

Pratybos

1. Organizuokite pratybas savivaldybėje, seniūnijose. Remkitės civilinės saugos pratybų patirtimi ir rekomendacijomis (žr. poskyrį 1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis).
2. Pratybas organizuokite realiomis sąlygomis, įtraukite žmones su judėjimo negalia ir jų organizacijas.
3. Reguliariai kartokite pratybas, kad personalas:
 - » Mokėtų naudotis techninėmis priemonėmis.
 - » Užtikrintai ir atitinkamai veiktų stresinėse situacijose.

Techninės pagalbos priemonės paruošimas

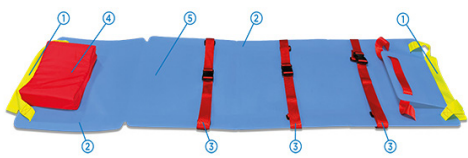
Ekstremaliųjų situacijų metu ypač svarbu užtikrinti, kad žmonės su judėjimo negalia būtų saugiai ir greitai evakuojami. Tie, kurie negali lipti laiptais ar laisvai judėti savarankiškai, turi būti evakuojami naudojant specialią evakuacijos įrangą.

! Svarbu žinoti:

1. Įprasti vežimėliai nėra tinkami evakuacijai laiptais.
2. Evakavimui naudojamos specialios priemonės, kurias turi valdyti apmokyti asmenys.
3. Specialios priemonės turi būti pritaikytos ir tinkamos konkrečiam žmogui. Ne visos priemonės tinka kiekvienam žmogui su judėjimo negalia evakuoti.
4. Žmogaus asmeninės techninės pagalbos priemonės (vežimėlis, vaikštynė, ramentai) turi būti evakuojamos kartu.
5. Ne visiems tinka tas pats sprendimas – individualų pagalbos planą iš anksto suderinkite su asmeniu ir seniūnija.

Galimos techninės pagalbos priemonės ir jų aprašymas

10 lentelė. Galimos techninės pagalbos priemonės ir jų aprašymas	
Techninės pagalbos priemonė	Aprašymas ir paskirtis
	<p>Evakuacijos kėdė</p> <ul style="list-style-type: none"> • Naudojama nusileisti laiptais ar nuolydžiais. • Tinka nestabilios kūno padėties atvejais. • Užtikrina galvos, nugaros atramą, saugos diržus. <p>Prieš naudojimą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Suplanuoti persėdimo laiką. • Paruošti vežimėlį apačioje. • Būtina nuolat išbandyti pratybose.

Evakuacijos rogės

- Tinka gulintiems ar labai riboto judumo asmenims.
- Gali naudoti vienas gelbėtojas.

Tinka:

- Laiptams
- Grindims
- Nelygiam paviršiui

Turi:

- Galvos stabilizavimo pagalvėles
- Ilgas vilkimo juostas

Naudojamos, kai reikia greito evakavimo (gaisras, dūmai).

Transportavimo kėdė

- Naudojama lygiu paviršiumi.
- Netinka laiptams.
- Nėra skirta savarankiškai judėti.

Perkėlimo lenta

1. Skirta persėsti iš vežimėlio į lovą ar kitą paviršių.
2. Reikalingi bent 2 darbuotojai.
3. Žmogui iš anksto paaiškinami veiksmai.
4. Jei nekontroliuojamas liemuo ar galva:
 - vienas laiko pečius,
 - kitas – kojas.

Reagavimas

Atvykus pas žmogų su judėjimo negalia

1. Prisistatykite, paaiškinkite situaciją ir tolesnius veiksmus.
2. Išsiaiškinkite, kokios pagalbos žmogui reikia.
3. Jei reikia veikti skubiai – įspėkite, ką darysite.
4. Jei asmuo dėl fizinių kliūčių negali išeiti iš pastato, palydėkite į saugesnę vietą: prie laiptinės ar patalpos, nutolusios nuo gaisro šaltinio, krintančių stiklų ar kito pavojaus.

Patarimai, kaip pakelti žmogų

- » Patikrinkite, ar nėra nematomų traumų, paklauskite paties žmogaus.
- » Jei asmuo gali savarankiškai perstumti savo kūno svorį ir prisilaikyti, užtikrinkite saugią atramą.

Naudokite:

- » Paruoštas technines pagalbos priemones.

- » Perkeliant asmenį į evakuacinę kėdę ar roges, turi padėti mažiausiai 2 darbuotojai. Jei asmuo nekontroliuoja liemens ar galvos padėties, vienas darbuotojas turi laikyti pečius, kitas – kojas. Veiksmus atlikite tolygiai ir sinchroniškai.
- » Papildomai galite naudoti perkėlimo lentas, kurios leidžia lengviau perkelti žmogų iš vienos priemonės į kitą.

Jei nėra pagalbinių priemonių

- » Jeigu yra galimybė, paklauskite žmogaus, kaip geriausia jam padėti.
- » Vadovaukitės patarimais, kaip asmenį perkelti, nešti rankomis (žr. Taisyklingas žmonių su judėjimo negalia pernešimas).
- » Vadovaukitės patarimais, kaip asmenį pernešti naudojant jo asmeninį vežimėlį (žr. Pernešimas naudojant asmeninį vežimėlį).
- » Prieš stumdami vežimėlį, visada paklauskite, ar asmuo sutinka, arba praneškite, kad pastumsite.
- » Užtikrinkite, kad asmuo su savimi turėtų savo pagalbos priemonių ir galėtų jomis naudotis iš karto po evakuacijos.
- » Prireikus pasitelkite specialiai apmokytą personalą.

Registracija

Registracijos metu išsiaiškinkite:

- » Visus sveikatos, negalios, psichologinius ir socialinės pagalbos poreikius.
- » Žmogaus galimybes savarankiškai judėti, atlikti veiksmus, kokios pagalbos jam gali prireikti.

Taisyklingas žmonių su judėjimo negalia pernešimas

Toliau pavaizduotos galimos nešimo technikos.

1. „Kėdutė dviem rankomis“.
2. Vežimėlį neša du žmonės. Prieš pakeliant, reikėtų žmogaus paklausti, kaip teisingai laikyti vežimėlį. Neteisingai paėmus vežimėlį, jis gali išsiardyti, lūžti ir sužaloti jame sėdintį žmogų.
3. Nešti ant nugaros.
4. Pagalba einant tinka, kai žmogus gali paeiti, tačiau jam reikalinga atrama.
5. Nešti laikant už kojų ir pažastų.
6. „Kėdutė“.

2 pav. Galimos nešimo technikos

3 pav. Būdas, kai reikia gana greitai pernešti gelbėjamus žmones

3 pav. vaizduojamas dar vienas metodas, kaip galima nešti žmogų. Jis tinka, kai reikia gana greitai pernešti gelbėjamus žmones tam tikrą atstumą, patiriant mažiau diskomforto ir rizikuojant dar labiau susižaloti, palyginti su kitomis nešimo pozomis.

4 pav. Žmogaus pernešimo be vežimėlio seka

Nešdami asmenį, venkite spausti jo rankas, kojas ar krūtinę. Tai gali sukelti spazmus, skausmą ir netgi gali sutrikdyti kvėpavimą, ypač išnešant žmogų iš dūmų zonos.

Pernešimas naudojant asmeninį vežimėlį

Jeigu nėra galimybės pasinaudoti specialia įranga, o evakuacija įmanoma tik asmens nuosavu vežimėliu, būtina laikytis kelių svarbių saugos principų:

1. Evakuacijai turi padėti bent du žmonės, o sunkesnio vežimėlio atveju – keturi.
2. Vežimėlis turi būti atsuktas nuo laiptų, šiek tiek pakreiptas atgal, kad žmogus liktų stabilus.
3. Reikia naudoti saugos diržus ir, jei vežimėlis elektrinis, išimti akumulatorius.
4. Dauguma vežimėlio dalių (ratai, porankiai, pakojai) nėra pritaikyti kėlimui, todėl neatsargus nešimas gali sukelti traumų tiek padedančiam, tiek evakuojamam asmeniui, taip pat vežimėlis gali lūžti.

5 pav. Asmens vežimėlyje transportavimas laiptais

Atkūrimas

Prieinamumo užtikrinimas

1. Įvertinkite, ar žmogus galės grįžti į namus, iš kurių buvo evakuotas.
2. Jeigu nėra galimybės grįžti į namus, pasidomėkite, ar asmuo turi artimųjų, pas kuriuos galėtų apsistoti. Sudarykite asmens artimųjų ar kitų kontaktų sąrašą, kas galėtų padėti.
3. Jeigu nėra galimybės vykti pas artimuosius, bendradarbiaukite su socialinių paslaugų skyriumi dėl trumpalaikio / ilgalaikio apgyvendinimo.
4. Užtikrinkite, kad žmogui paskirtas būstas turi būti pritaikytas. Jei atsirado naujų kliūčių, nustatykite jas ir sudarykite planą, kaip jas pašalinti.
5. Bet kuriuo atveju užtikrinkite pritaikytą transportą iki grįžimo vietos.
6. Žmogui grįžus į namus, užtikrinkite, kad jis turi maisto, vandens, reikalingų medikamentų.
7. Palaikykite ryšį su pačiu asmeniu. Derinkite galimybes grįžti į namus, vykti pas artimuosius, socialinės, psichologinės pagalbos poreikį. Užtikrinkite, kad žmogus gautų reikalingą socialinę pagalbą.

Žmonių su judėjimo negalia pervežimas ekstremalių situacijų metu

Transportuojant asmenis su negalia, gali praversti:

1. Keltuvas, platforma, tvirtinimo sistema vežimėliams, gulinčiųjų pervežimui pritaikytas transportas.

2. Atsarginės techninės priemonės (nešimo kėdės, keltuvai, ir kt.).
3. Apmokykite personalą naudotis techninėmis priemonėmis, padėti žmogui saugiai patekti į ir iš transporto priemonės.

Toliau pateikiami paveikslėliai, iliustruojantys skirtingus pritaikyto transporto tipus.

- Automobilis pritaikytas asmenims su judėjimo negalia (su nuovaža) (**6 pav.**)
- Automobilis pritaikytas gulinių asmenų pervežimui (su nuovaža) (**7 pav.**)
- Automobilis pritaikytas asmenims su judėjimo negalia (su keltuvu) (**8 pav.**)

6 pav. Automobilis pritaikytas asmenims su judėjimo negalia (su nuovaža)

7 pav. Automobilis pritaikytas asmenims su judėjimo negalia (su nuovaža)

8 pav.
Automobilis su keltuvu žmonėms su judėjimo negalia

4.1.2. Regos negalia

Regos negalia – tai būklė, kai žmogaus regėjimas yra susilpnėjęs iš dalies arba visiškai prarastas, todėl jam sunku ar neįmanoma orientuotis aplinkoje, kai sąveikaujama su aplinkoje esančiomis kliūtimis (prieinamumo trūkumu).

Regos negalia gali būti:

- dalinė arba visiška,
- įgimta arba įgyta,
- pastovi arba progresuojanti.

! Žmonių su regos negalia intelektas dažnai yra įprastas, todėl su jais bendraujama įprastai, žodžiu. Svarbu aiškiai įvardyti veiksmus, apibūdinti vaizdinę informaciją. Svarbiausia užtikrinti papildomą pagalbą orientuojantis ir judant.

9 pav. iliustruojami įvairūs regos sutrikimai: protanopija, katarakta, tinklainės atšoka, glaukoma, diabetinė retinopatija, geltonoji dėmė, pigmentinis retinitas. Palyginimui pavaizduotas realus vaizdas. Iliustracija padeda įsivaizduoti, kaip mato asmenys, turintys regos sutrikimų.

MŪSŲ ŽODIS. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos mėnesinis žurnalas.
Leidžiamas nuo 1959 m.

9 pav. Įvairių regos sutrikimų vizualizacijos

Žmonių su regos negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu

Prevencija ir pasirengimas

Prieinamumo užtikrinimas

1. Užtikrinkite, kad pagrindiniuose civilinės saugos objektuose būtų:
 - » Taktiliniai takai.
 - » Kontrastiniai laiptų kraštai ir kliūtys.
 - » Taktiliniai įspėjamieji paviršiai (kliūčių) arba garsiniai ženklai.

2. Informacija turi būti prieinama ne tik vizualiai, bet ir garsiniu ar skaitmeniniu formatu, pritaikytu ekrano skaitytuvams. Reikia pateikti informaciją apie:
 - » Evakuacijos maršrutus.
 - » Priedangas, slėptuves, KAS.
 - » Gyventojų surinkimo ir paskirstymo punktus.
 - » Šių objektų prieinamumą.
 - » Perspėjimo sirenas ir pranešimus.

Informavimas

1. Užmegzkite ryšį su žmonėmis su regos negalia per savivaldybių

socialinius skyrius, seniūnijas, NVO. Naudokite duomenų apie asmenis su negalia aplikaciją „Asmenys su negalia ir senjorai“.

2. Su žmogumi iš anksto suderinkite:

- » veiksmus evakuacijos metu,
- » išsiaiškinkite, ar jis (-i) galės evakuotis pats (-i), su artimųjų pagalba, ar lauks savivaldybės pagalbos.

10 pav. Kontrasto patalpose pavyzdys

Šunys vedliai¹⁷

Šunys vedliai yra neatsiejama palaikymo priemonė žmonėms su regos negalia. Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus¹⁸, šunys vedliai gali naudotis viešojo transporto infrastruktūra, patekti į viešąsias erdves ir visuomeninius pastatus:

¹⁷ Connect Center. „Preparing for Disasters or Emergencies When Blind or Low Vision“; National Rehabilitation Information Center. „Emergency Preparedness and People with Visual Disabilities“.

¹⁸ Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. IX-2228 redakcija; Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo Nr. XII-2768 redakcija.

poliklinikas, ligonines, mokyklas, parduotuves. Evakuacijos metu tai reiškia, kad šuo vedlys turi būti evakuojamas kartu su savininku:

1. Numatykite, kad evakavimo metu kartu gali vykti šunys vedliai. Apmokykite personalą.
2. Šuns vedlio negalima atskirti evakavimo metu, priedangose, KAS, kitose laikino apgyvendinimo vietose. Jo negalima laikyti už diržo, tik už pavadėlio.
3. Paruoškite priedangas, KAS ar laikino apgyvendinimo vietas priimti šunis vedlius (vieta, maistas, vanduo, dubenėliai).
4. Užtikrinkite, kad atsakingi darbuotojai būtų informuoti apie šuns vedlio atvykimą, reikalavimą jo neatskirti nuo šeimininko.

Reagavimas

Atvykus pas žmogų su regos negalia

1. Prisistatykite, paaiškinkite situaciją ir tolesnius veiksmus.
2. Išsiaiškinkite, kokios pagalbos žmogui reikia.

Patarimai, kaip kalbėti

Svarbiausia aiškiai prisistatyti balsu:

- » „Mano vardas Mantas, esu savanoris iš Raudonojo Kryžiaus. Būsiu šalia ir padėsiu jums saugiai pasiekti priedangą“.
- » „Aš jus palydėsiu, padėsiu susiorientuoti aplinkoje“.
- » „Kreipkitės į mane, jeigu turėsite klausimų“.

Venkite tokių nurodymų: „eisime ten“, „čia“, „kažkur“, „netoli“.

Nurodymus teikite konkrečiai:

- » „Priekyje yra laiptai žemyn“.
- » „Iš kairės siena, iš dešinės – atvira erdvė“.
- » „Po trijų žingsnių suksime į dešinę“.

Palydėjimas

1. Paklauskite, ar žmogų reikia palydėti.

2. Pasiūlykite žmogui paimti jus už parankės.
3. Eikite pusžingsniu priekyje.
4. Įspėkite apie kliūtis, laiptus, slenksčius, siauras vietas.
5. Įlipdami į transportą, pasakykite, kur yra durys, už ko laikytis, kur atsisėsti.

Pagalbos prioritetas

1. Pagalba skiriama prioriteto tvarka, jeigu žmogus negali saugiai orientuotis savarankiškai, yra dūmai, gaisras, griūtis grėsmė.
2. Gelbėtojams ir kitiems specialistams būtina perduoti informaciją, kad asmuo turi regos negalią ar reikalingas nuolatinis palydėjimas.

Registracija

Registracijos metu išsiaiškinkite:

- » Ar žmogus gali savarankiškai orientuotis.
- » Kokia pagalba jam reikalinga (palydėjimo, sveikatos, psichologinė, kita).

Užtikrinkite, kad asmuo nebūtų paliktas vienas nepažįstamoje erdvėje. Sudarykite sąlygas iškviešti pagalbą (pvz., pasakykite telefono numerį).

Atkūrimas

1. Įvertinkite, ar žmogus galės grįžti į namus, iš kurių buvo evakuotas.
2. Jeigu nėra galimybės grįžti į namus, pasidomėkite, ar asmuo turi artimųjų, pas kuriuos galėtų apsistoti. Sudarykite kontaktų sąrašą, kas žmogui galėtų padėti.
3. Jeigu nėra galimybės vykti pas artimuosius, bendradarbiaukite su socialinių paslaugų skyriumi dėl trumpalaikio / ilgalaikio apgyvendinimo.
4. Žmogui grįžus į namus, užtikrinkite, kad jis turėtų maisto, vandens, reikalingų medikamentų.
5. Palaikykite ryšį su pačiu asmeniu. Derinkite galimybes grįžti į namus, vykti pas artimuosius, socialinės, psichologinės pagalbos poreikį. Užtikrinkite, kad žmogus gautų reikalingą socialinę pagalbą.

4.1.3. Klausos negalia

Klausos negalia – tai klausos sutrikimas ar praradimas, kuris, sąveikaujant su aplinkos kliūtimis (informacijos neprieinamumu), trukdo orientuotis aplinkoje, bendrauti ir kitaip įsitraukti bei reaguoti į aplinkybes. Klausos sutrikimas gali būti:

- » Lengvas
- » Vidutinio sunkumo
- » Sunkus
- » Labai sunkus
- » Gali paveikti vieną ar abi ausis
- » Gali būti įgimtas arba įgytas (ankstyvame ar vėlesniame gyvenimo etape)

! Klausos negalia nėra susijusi su intelektu. Kurtieji dažniausiai bendrauja gestų kalba, o neprigirdintieji – žodine lietuvių kalba, naudoja klausos aparatus, kochlearinius implantus ir kitas priemones (pasitaiko, kad naudoja ne nuolatos, todėl klausos stiprumas gali varijuoti).

Informacijos prieinamumas kurtiesiems priylgsta lygiaverčiam dalyvavimui visuomenėje, įskaitant galimybę laiku gauti svarbią informaciją.

Gestų kalba

Gestų kalba yra pagrindinė kurčiųjų komunikacijos priemonė. Lietuvoje yra oficiali lietuvių gestų kalba¹⁹, turinti savo gramatiką, struktūrą ir žodyną. Tai nėra tiesioginis vertimas iš lietuvių kalbos – tai savarankiška kalbos sistema.

! Kurčiųjų gimtoji kalba dažnai yra gestų, o ne lietuvių.

! Rašytinė lietuvių kalba kurtiesiems gali būti antroji kalba, kurią jie moka skirtingu lygiu, todėl tekstas gali būti sunkiau suprantamas (panašiai kaip kitakalbiams žmonėms, kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji).

! Sudėtingos, ilgos, abstrakčios formuluotės raštu kurtiesiems gali būti sunkiai suprantamos.

¹⁹ Lietuvos kurčiųjų draugija.

Alternatyvūs / prieinami bendravimo būdai

1. Raštu – trumpais, aiškiais sakiniais, vengiant sudėtingos struktūros.
2. Gestikuliuojant ar piešiant.
3. Naudojantis vaizdo ryšio platformomis su gestų kalbos vertėjais.
4. Pateikiant informaciją subtitrais arba tekstinėmis žinutėmis.

Žmonių su klausos negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu

Prevencija ir pasirengimas

Prieinamumo užtikrinimas

1. Užtikrinkite, kad kurtieji būtų įspėti apie pavojų jiems prieinamu būdu – vibracija, ekrano mirgėjimas, tekstinės žinutės.
2. Informacija apie evakavimo procesą, maršrutus, priedangas, gyventojų surinkimo vietas turi būti pateikiama kurtiesiems suprantamu būdu. Žiniasklaidoje pateikiama informacija (žinios, spaudos pranešimai) apie civilinės saugos pratybas ar pavojų turi būti verčiama į gestų kalbą.
3. Bendradarbiaukite su gestų kalbos vertimo centru ir kurčiųjų organizacijomis. Iš anksto parenkite vaizdo klipus ir vaizdinę medžiagą gestų kalba, kurioje aiškinama, kaip elgtis nelaimės metu:
 - » „Reikia evakuotis“.
 - » „Vykstame į surinkimo punktą“.
 - » „Pasiimkite svarbiausius daiktus / išvykimo krepšį“.
 - » „Čia yra gyventojų surinkimo punktas“.
 - » „Vyksta registracija“.
 - » „Reikalingi jūsų duomenys“.
 - » „Užsiregistravus reikės palaukti autobuso, vyksime...[nurodyti]“.
4. Paruoštą vaizdinę medžiagą gestų kalba perduokite personalui ir savanoriams. Užtikrinkite, kad šią medžiagą būtų galima naudoti pratybų metu ir ekstremaliose situacijose.

Informavimas

1. Naudokite duomenų apie asmenims su negalia aplikaciją „Asmenys su negalia ir senjorai“. Iš anksto sudarykite sąrašą žmonių, kuriems reikėtų pagalbos evakuacijos atveju.
2. Užmegzkite ryšį su kurčiaisiais per savivaldybių socialinius skyrius, seniūnijas, NVO. Iš anksto suderinkite:
 - » Ar žmogus gauna informaciją SMS, programėlėse, el. paštu ar kita.
 - » Ar jis (-i) galės evakuotis pats (-i), su artimųjų pagalba, ar lauktų savivaldybės pagalbos.
 - » Poreikius ir reikiamą pagalbą ekstremalios situacijos metu.
 - » Skatinkite kurčiuosius susikurti asmeninius / šeimos ekstremaliųjų situacijų planus: kaip elgtis dingus ryšiui, sustojus elektros tiekimui, savarankiškos evakuacijos atveju.

Pratybos

1. Organizuokite pratybas savivaldybėje, seniūnijose. Remkitės civilinės saugos pratybų patirtimi ir rekomendacijomis (žr. poskyrį 1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis).
2. Pratybas organizuokite realiomis sąlygomis, įtraukite žmones su klausos negalia ir jų organizacijas.
3. Į pratybas įtraukite gestų kalbos vertėjus.

Reagavimas

Atvykus pas žmogų su klausos negalia

1. Remkitės patarimais dėl alternatyvių bendravimo būdų (žr. Alternatyvūs / prieinami bendravimo būdai). Naudokite iš anksto paruoštą vaizdinę medžiagą gestų kalba.
2. Stovėkite atsisukę į žmogų, kad jis matytų jūsų veidą, neužsidenkite burnos.

3. Prisistatykite, paaiškinkite situaciją ir tolesnius veiksmus.
4. Išsiaiškinkite, kokios pagalbos žmogui reikia.

Registracija

Registracijos metu išsiaiškinkite:

- » Ar žmogui reikalingas gestų kalbos vertėjas.
- » Ar žmogus naudojami klausos aparatu ar kochleariniu implantu.
- » Koks bendravimo būdas jam patogias (ypač svarbu, kai nėra galimybės bendrauti per vertėją).
- » Visus sveikatos, negalios, psichologinius ir socialinės pagalbos poreikius.

Atkūrimas

1. Įvertinkite, ar žmogus galės grįžti į namus, iš kurių buvo evakuotas.
2. Jeigu nėra galimybės grįžti į namus, pasidomėkite, ar asmuo turi artimųjų, pas kuriuos galėtų apsistoti. Sudarykite asmens artimųjų ar kitų kontaktų sąrašą, kas galėtų padėti.
3. Jeigu nėra galimybės vykti pas artimuosius, bendradarbiaukite su socialinių paslaugų skyriumi dėl trumpalaikio / ilgalaikio apgyvendinimo.
4. Žmogui grįžus į namus, užtikrinkite, kad jis turėtų maisto, vandens, reikalingų medikamentų.
5. Palaikykite ryšį su pačiu asmeniu jam prieinamu būdu. Derinkite galimybes grįžti į namus, vykti pas artimuosius. Įvertinkite socialinės, psichologinės pagalbos poreikį. Užtikrinkite, kad žmogus gautų reikalingą pagalbą gestų kalba ar kitais prieinamais būdais.

4.1.4. Intelektinė negalia

Intelektinė negalia – tai intelekto sutrikimas, kuris, sąveikaudamas su visuomenėje ir aplinkoje esančiomis kliūtimis (pirmiausia – informacijos neprieinamumu), trukdo dalyvauti lygiai su kitais asmenimis, suprasti informaciją ir veiksmingai reaguoti ekstremalių situacijų metu.

Intelektu negalią turinčiam žmogui gali būti būdinga:

- » Sunkiau suprasti sudėtingą informaciją, priimti sprendimus, orientuotis ir savarankiškai veikti naujose, stresinėse situacijose.
- » Dažnai kartu pasitaiko kitos negalios: dalinis paralyžius, epilepsija, neregystė, kurtumas, autizmo spektro sutrikimai²⁰.
- » Dažniausiai yra įgimta arba išsivysto vaikystėje ar paauglystėje. Retais atvejais intelektu negalia gali būti įgyta dėl medicininių priežasčių.

! Žmonės su intelektu negalia turi skirtingus poreikius ir gebėjimus, todėl pagalba turi būti individualizuota. Intelektu negalia nereiškia, kad žmogus negali bendrauti – tiesiog reikalinga pritaikyta ir tinkamai pateikiama informacija.

! Ekstremalių situacijų metu ir pasirengimo joms etapuose **labai svarbu užtikrinti žmonių su intelektu negalia informavimą ir apmokymą** – tai esminė jų saugumo galimų grėsmių ir ekstremaliųjų situacijų metu sąlyga. Negalima jų laikyti nežinioje. Jei žmonės su intelektu negalia žinos, kaip elgtis, jie bus saugesni.

! Su suaugusiais asmenimis, turinčiais intelektu negalią, neturėtų būti elgiamasi kaip su vaikais.

Visuomenei trūksta žinių, vyrauja stereotipai ir mitai apie žmones su intelektu negalia. Nors yra tokių, kurie gyvena savarankiškai, jiems gali prireikti pagalbos priimant sprendimus ar kitos socialinės pagalbos. Žmonės, nepriklausomai nuo jų negalios, turi teisę į informaciją, savarankišką gyvenimą ir pagalbą priimant sprendimus²¹.

Socialinės globos įstaigos

Dėl negalios specifikos ir didesnio pagalbos poreikio, žmonės su intelektu negalia gauna dienos, trumpalaikės ar ilgalaikės socialinės globos paslaugas. Dažnai tai gali būti socialinės atskirties priežastis, kai žmonės nėra įtraukti į visuomenę, bet gyvena itin dideliuose socialinės globos namuose. **Gyvenant institucijoje,**

²⁰ World health organization. „Intellectual disability“, WHO-EM/MNH/221/E, 2019.

²¹ Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija, 2006.

paslaugos ir informacija, kuri pasiekama visuomenei, dažnai nėra pasiekama socialinės globos namų gyventojams. Taip pat kyla papildomų saugumo grėsmių (pvz., epidemijų ir pandemijų atvejais).

Informacijos prieinamumas

Turėtų būti naudojama:

- Žodinė informacija: trumpi, aiškūs ir lengvai suprantami sakiniai.
- Kartu naudojamos alternatyvios komunikacijos priemonės (piktogramos, vaizdinė medžiaga).

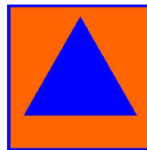
• Priedanga.

Priedanga yra pastatas.
Čia galite trumpai pasislėpti.
Pavyzdžiui, čia galite pasislėpti, jeigu kažkas pradeda šaudyti.

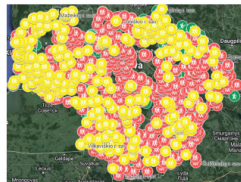
• Kolektyvinės apsaugos statinys.

Kolektyvinės apsaugos statinys yra pastatas.
Tai yra slėptuvė.
Čia galite pasislėpti ilgiau.
Pavyzdžiui, čia galite pasislėpti, jeigu prasideda karas.

• Gyventojų surinkimo punktas.

Gyventojų surinkimo punktas yra vieta.
Čia reikia atvykti, jeigu prasideda evakuacija.
Evakuotis reiškia persikelti į saugią vietą.
Pavyzdžiui, jeigu prasideda karas, persikelti iš namų į kitą vietą, kurioje yra saugu.
Šiame punkte Jums padės nuvykti ten, kur bus saugiau.

11 pav. Lengvai suprantama kalba (kairėje) ir piktogramos (dešinėje)

Žmonėms su intelekto negalia yra svarbi rutina ir pastovumas, todėl netikėti pokyčiai gali sukelti nerimą. Pavyzdžiui, kai nėra artimo žmogaus, neturima reikalingų daiktų, kai nepažįstama aplinka ar situacija gali sukelti didelį stresą ar baimę, žmogus tai parodo tam tikru elgesiu: susierzina, atsitraukia, užsisklendžia, gali tapti piktas, agresyvus. Todėl svarbu aiškiai bendrauti ir paaiškinti situaciją.

Elgesio ir reakcijos ypatumai ekstremaliose situacijose

Ekstremalios situacijos – gaisrai, potvyniai, žemės drebėjimai, transporto ar pramonės avarijos, taip pat žmogaus sukeltos grėsmės – dažnai sukelia paniką. Žmonėms su intelekto negalia ši patirtis gali būti ypač slegianti, nes:

- greitas informacijos srautas ir triukšmas mažina supratimą – asmuo gali nesuvokti pavojų ar tinkamų veiksmų;
- neaiškios ar nepaaiškintos evakuacijos procedūros, netikėti garsai, šviesos ar kontaktas su nepažįstamais žmonėmis gali sukelti panikos ar pasipriešinimo reakciją, agresiją, pyktį;
- atskyrimas nuo globėjų ar pažįstamų darbuotojų stiprina nesaugumo jausmą.

! Instrukcijoms suprasti ir įvykdyti reikia papildomo laiko. Jei pateikiamos kelios komandos iš karto, jos dažnai lieka neįvykdytos. Taikykite principą „Vienas žingsnis – viena instrukcija“.

Žmonių su intelekto negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu²²

Prevencija ir pasirengimas

Informacijos prieinamumas

Informacija apie pasiruošimą ekstremalioms situacijoms ir veiksmus pavojaus metu, taip pat įspėjamieji signalai turi būti pateikiami lengvai suprantama kalba:

- » Trumpi sakiniai
- » Piktogramos
- » Kita vaizdinė medžiaga

Socialinių paslaugų įstaigų pasirengimas

²² UCP Knowledge Network. Empowering persons with disabilities in disaster risk reduction, 2024.

Individualūs evakavimo planai, parengti pagal asmens poreikius:

- » Išvykimo krepšys (krepšio turinys pagal poreikį)
- » Žmogaus informavimas
- » Savarankiški žmogaus veiksmai
- » Priskirtas darbuotojas, kuris padėtų evakuotis
- » Papildomos techninės priemonės, pritaikytas transportas ir kiti poreikiai

Žmonių su intelekto negalia mokymai ir pratybos

- » Pritaikyti mokymai apie krizes, ekstremalias situacijas ir civilinę saugą
- » Mokymus rekomenduojama skaidyti ir vykdyti nuolatos

Socialinių paslaugų įstaigų personalo pasirengimas

- » Reguliarus dalyvavimas nacionalinėse ar savivaldybės pratybose
- » Reguliarus praktinis gyventojų evakavimas
- » Pasirengimas evakuotis dienos ir nakties metu

Pratybose būtina įsivertinti

- » Kiek laiko užtrunka evakuacija
- » Kiek darbuotojų reikia
- » Stipriosios ir silpnosios pusės
- » Gyventojų reakcijos, elgesys pratybų metu

Savivaldybė turi žinoti

- » Savo teritorijoje esančius globos namus, kitas socialinių paslaugų įstaigas, gyventojų juose skaičių
- » Gyventojų negalios pobūdį, sunkumo lygį, poreikius ir reikalingas priemones evakavimui

- » Informacija turi būti nuolat atnaujinama ir įtraukta į ekstremaliųjų situacijų planus

Reagavimas

1. Padėdami žmogui su intelekto negalia, išlikite ramūs, prisistatykite, trumpais sakiniais aiškinkite, kas vyksta ir ką reikės toliau daryti.
2. Užtikrinkite, kad asmuo su intelekto negalia būtų šalia savo artimųjų ar globėjų.
3. Naudokite principą „parodyti ir pasakyti“: ne tik paaiškinkite, bet ir parodykite veiksmą (pvz., išėjimą ar liemenę prieš ją uždedant).

Atkūrimas

1. Užtikrinkite, kad žmogus grįžtų į namus. Jeigu tokios galimybės nėra, ieškokite artimųjų, kurie galėtų padėti, ar socialinių darbuotojų, kurie žmogų pažįsta.
2. Jeigu nėra galimybės grįžti į savo ar artimųjų namus, užtikrinkite ilgalaikės socialinės globos teikimo paslaugas.
3. Jeigu žmogus nėra savarankiškas, įsitikinkite, kad jis nebūtų paliktas vienas.
4. Kuo greičiau užtikrinkite stabilumą, įprastą dienos režimą.
5. Suteikite reikalingą socialinę, psichologinę, medicininę pagalbą. Jeigu reikia, užtikrinkite jos tęstinumą.
6. Jeigu tik yra galimybė, žmogus turėtų likti ar grįžti pas pažįstamus žmones (artimuosius ar darbuotojus).

4.1.5. Autizmo spektro sutrikimas

Autizmo spektro sutrikimai (toliau – ASS) – tai įvairių formų raidos sutrikimai, kurie, sąveikaudami su aplinkoje esančiomis kliūtimis (ypač socialinėmis, komunikacijos, sensorinėmis ir kt.), gali trukdyti asmenims visapusiškai dalyvauti ir veiksmingai reaguoti grėsmių ir ekstremaliųjų situacijų atvejais. Asmenims, turintiems autizmo spektro sutrikimų, gali būti būdingi:

- » Netipiniai socialinio bendravimo, komunikacijos, elgesio ypatumai: padidėjęs jautrumas garsams, šviesai, kvapams, prisilietimams.
- » Sunkumai prisitaikant prie naujų ar nenuspėjamų situacijų.
- » Pasireiškia ankstyvoje vaikystėje, bet gali būti nustatomi ir vėliau.
- » Dažnos gretutinės būklės: epilepsija, nerimo sutrikimai, dėmesio stokos ir hiperaktyvumo sindromas, depresija, sensorinio apdorojimo sutrikimai, kartais – intelekto negalia.
- » **Sensorinis perkrovimas (išlydis)** – tai būseną, kai žmogaus jutimų sistema gauna per daug dirgiklių vienu metu ir smegenys nesugeba jų apdoroti.
- » Išlydžio būseną – nekontroliuojama emocinė ir fizinė reakcija į intensyvių stresą ar dirgiklius.

Elgesys išlydžio metu

- » „Kovok arba bėk“ būseną.
- » Žmogus gali verksti, šaukti, sustingti, bėgti, vengti kontakto.
- » Nerimas, panika gali sukelti „užsidarymo“ epizodą, kai sunku kalbėti, judėti ar vykdyti nurodymus.
- » Žmogus negali to „užgniaužti“ ar „suvaldyti“. Tai nėra sąmoningas pasirinkimas, o natūralus organizmo atsakas į per didelį stresą ar jutiminį krūvį.
- » Praėjus reakcijai, žmonėms reikia poilsio, tylos, galimybės pabūti atskirai.
- » Jei įmanoma, šalia turi būti artimas ar pažįstamas žmogus, kuris moka nuraminti.
- » Tinkama aplinkinių reakcija padeda greičiau atkurti saugumo jausmą.

! Autistiškų žmonių gebėjimai ir poreikiai labai įvairūs – kai kurie gyvena savarankiškai, dirba, kuria šeimas, o kitiems reikia nuolatinės pagalbos ir priežiūros.

Autizmas nėra liga, tai būdas būti ir suvokti pasaulį, todėl svarbiausia užtikrinti suprantamą, saugią, pritaikytą aplinką.

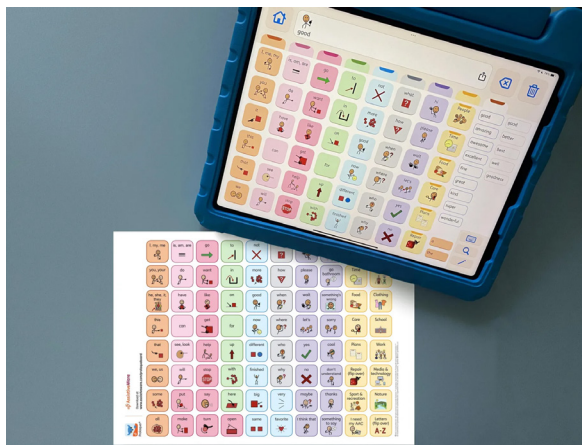
Autistiškų žmonių poreikiai ekstremalių situacijų metu

Teikiant pagalbą autistiškam žmogui, svarbu duoti laiko atsakymui, išlaikyti ramią kūno kalbą, vengti staigių judesių ir netikėtų prisilietimų.

Informacijos prieinamumas

1. Alternatyviosios ir papildomos komunikacijos (toliau – AAC) sistemos padeda perduoti informaciją suprantamai ir įvairiais formatais.
2. Kai kurie autistiški žmonės nekalba (tačiau tai nereiškia, kad jie negali suprasti ar komunikuoti kitais būdais), kartais gali sunkiai suprasti sudėtingas instrukcijas. Bendrauti padeda vizualų, simbolių, rašytinės informacijos naudojimas: paveikslėlių kortelės, piktogramos, gestai, planšetės ar išmaniosios programėlės, leidžiančios pasirinkti ir parodyti žodžius ar veiksmus.
3. Tikslinga naudoti ir iš anksto parengtus vaizdinius scenarijus (angl. social stories), padedančius autistiškiems žmonėms ir jų šeimoms pasiruošti evakuacijai:
 - » Kas vyks
 - » Ką reikės daryti
 - » Kaip atpažinti pagalbos darbuotojus
 - » Kur bus saugu

! AAC sistema gali būti naudinga bendraujant ne tik su autistiškais, bet ir intelekto negalią turinčiais asmenimis ar vaikais.

12 pav. Alternatyvios komunikacijos priemonė (AAC)

Autistiškų žmonių poreikiai ekstremalių situacijų metu

Prevencija ir pasirengimas

Prieinamumo užtikrinimas

1. Įspėdami apie pavojus, naudokite alternatyvios komunikacijos būdus (paprastą kalbą, piktogramas, vaizdinius simbolius).
2. Priedangose ir KAS pakabinkite vaizdinius informacinius ženklus su nurodymais, kur eiti, gauti maisto, vandens, pagalbos.
3. Priedangose ir KAS įrenkite privačias ramybės zonas, kurios būtų be stiprių garsų, šviesų, didelio žmonių srauto. Įsigykite prieduose nurodytus daiktus.

Informavimas

1. Naudokite aplikaciją „**Asmenys su negalia ir senjorai**“. Iš anksto sudarykite sąrašą žmonių, kuriems reikėtų pagalbos evakuacijos atveju.
2. Bendradarbiaukite su savivaldybės socialiniu skyriumi ir autistiškiems asmenims atstovaujančiomis organizacijomis, skatinkite šeimas ir autistiškus asmenis susikurti **pagalbos kortelę**: informacija apie asmens poreikius, vaistus, kontaktinius asmenis.
3. Skatinkite šeimas iš anksto pasiruošti „ramybės rinkinį“ – ausines, žaislą ar audinį, kuris suteikia saugumo jausmą, trumpą vaizdinį planą „ką daryti, jei reikia evakuotis“.

Pratybos

1. Organizuokite pratybas savivaldybėje, seniūnijose. Remkitės civilinės saugos pratybų patirtimi ir rekomendacijomis (žr. poskyrį 1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis).
2. Pratybas organizuokite realiomis sąlygomis, įtraukite autistiškus asmenis ir jiems atstovaujančias organizacijas.

Reagavimas

Atvykus pas žmogų su autizmo spektro sutrikimu

1. Išlikite ramūs, venkite staigių judesių, prisilietimų be perspėjimo.
2. Bendraukite naudodami trumpus sakinius:
 - » „Užsidėkite striukę“
 - » „Eikite su manimi į šią patalpą“
3. Ypatingą dėmesį skirkite vaikams ir asmenims, kurie nekalba arba turi stiprių sensorinių sutrikimų.
4. Užtikrinkite, kad autistiškam asmeniui padėtų apmokytas personalas, galintis būti kartu, kantriai bendrauti. Šiems žmonėms reikia laiko, kantrybės, galimybės atsitraukti, užsidaryti.
5. Jeigu yra galimybė, užtikrinkite, kad šalia būtų asmens pažįstamas ar artimasis.

Atkūrimas

1. Užtikrinkite, kad žmogus grįžtų į namus. Jeigu tokios galimybės nėra, ieškokite artimųjų, kurie galėtų padėti, ar socialinių darbuotojų, kurie žmogų pažįsta.
2. Jeigu nėra galimybės grįžti į savo ar artimųjų namus, užtikrinkite ilgalaikės socialinės globos teikimo paslaugas.
3. Jeigu žmogus nėra savarankiškas, įsitikinkite, kad jis nebūtų paliktas vienas.
4. Kuo greičiau užtikrinkite stabilumą, įprastą dienos režimą.
5. Suteikite reikalingą socialinę, psichologinę, medicininę pagalbą. Jeigu reikia, užtikrinkite jos tęstinumą.
6. Jeigu tik yra galimybė, žmogus turėtų likti ar grįžti pas pažįstamus žmones (artimuosius ar darbuotojus).

4.1.6. Psichosocialinė negalia

Psichosocialinė negalia – tai ilgalaikiai įvairūs psichikos sveikatos sutrikimai, kurie, sąveikaudami su įvairiomis aplinkoje ir visuomenėje esančiomis kliūtimis, trukdo asmenims veiksmingai dalyvauti ir reaguoti grėsmių ar ekstremalių situacijų atveju.

Žmonėms su psichosocialine negalia gali būti būdingi:

- » Ilgalaikiai psichikos sveikatos sunkumai ar sutrikimai (depresija, nerimo, bipolinis, šizofrenijos, potrauminio streso sutrikimas ir kiti panašūs sutrikimai / būsenos).
- » Kintanti arba paveikta žmogaus emocinė būseną, mąstymas, elgesys ir socialinis funkcionavimas.
- » Terminas „psichosocialinė negalia“ pabrėžia ne tik medicininę būklę, bet ir socialinius, kultūrinius, aplinkos veiksnius, kurie gali sustiprinti stigmatizaciją, izoliaciją ir diskriminaciją.
- » Negalia atsiranda tada, kai dėl žmogaus patiriamų psichikos sveikatos sunkumų susiduriama su aplinkos kliūtimis: nesupratingumu, atstūmimu, netinkamai organizuotomis paslaugomis ar ribota informacija²³.

Gyvenimas institucijoje ir atskirtis

Nemažai žmonių, turinčių psichosocialinę negalią, gyvena ilgalaikės priežiūros institucijose, psichiatrijos ligoninėse ar slaugos namuose. Tokiose vietose žmonės neretai neturi galimybės priimti sprendimų dėl savo gyvenimo, o jų kasdienybė yra ribojama nustatytų taisyklių. Priklausomybė nuo institucijų lemia, kad ekstremalių situacijų metu žmonės lieka itin pažeidžiami: informacija apie pavojų jų nepasiekia laiku, jie neturi pasirinkimo evakuotis ar paprašyti pagalbos, o personalas ne visada yra tinkamai pasirengęs reaguoti.

Uždaroje įstaigoje gyvenantys žmonės dažnai neįtraukiami į bendruomenės ekstremalių situacijų planus, nors būtent jie yra vieni labiausiai priklausomų nuo kitų sprendimų. Krizės metu atskirtis sustiprėja – trūksta personalo, gali sutrikti ryšys, tiekimas, o kartais institucijos tampa pavojingomis vietomis dėl izoliacijos

²³ Daugiau informacijos: World health organization. Mental health in emergencies, 2025.

ar nepakankamos infrastruktūros. Todėl institucijose gyvenantys psichosocialinę negalią turintys asmenys turi būti matomi kaip prioritetinga grupė planuojant ir valdant krizes²⁴.

Asmenys su psichosocialine negalia, gyvenantys bendruomenėse, taip pat susiduria su grėsmėmis ekstremaliųjų situacijų atvejais dėl galimos didesnės socialinės izoliacijos, informacijos prieinamumo trūkumo.

Prieinamumo užtikrinimas

- » Reikalinga aiškiai pateikta informacija ir jos sklaida
- » Saugi, rami aplinka
- » Emocinės paramos galimybė
- » Psichikos sveikatos specialistų ir vartojamų medikamentų prieinamumas (tęstinumas)
- » Stabili socialinė pagalba

Panikos ir nenuspėjamos situacijos metu asmuo gali patirti:

- » Padidėjusį stresą
- » Nerimą
- » Dezorientaciją
- » Psichozės epizodus

! Žmogus, turintis psichosocialinę negalią, ekstremalios situacijos metu gali reaguoti kitaip nei įprasta: nesilaikyti nurodymų ne dėl nepaklusnumo, o dėl nerimo, paranojos ar sutrikusio dėmesio. Tokiose situacijose būtina elgtis pagarbiai, kalbėti ramiu tonu, nesiimti fizinės prievartos, užmegzti akių kontaktą ir visada ramiai paaiškinti, kas vyksta, ką reikia daryti ir kodėl.

²⁴ Daugiau informacijos: SEE ME 2 Priručnik za osposobljavanje, 2024.

Žmonių su psichosocialine negalia poreikiai ekstremalių situacijų metu

Reagavimas

Prieinamumo užtikrinimas

1. Priedangose ir KAS įrenkite privačias erdves, kuriose būtų galima atsiskirti nuo žmonių, nusiraminti.
2. Apmokykite personalą atpažinti psichikos sveikatos sutrikimus, streso, nerimo, panikos būsenas. Apmokykite suteikti pirmąją psichologinę pagalbą krizės metu, deescalacijos metodu.
3. Parenkite planą, kaip žmonėms būtų tiekiami būtini receptiniai vaistai ekstremalios situacijos metu. Naudokite aplikacijos „Asmenys su negalia ir senjorai“ duomenis receptinių medikamentų poreikiams fiksuoti.

Informavimas

1. Naudokite aplikaciją „**Asmenys su negalia ir senjorai**“. Iš anksto sudarykite sąrašą žmonių, kuriems reikėtų pagalbos evakuacijos atveju.
2. Su žmogumi iš anksto suderinkite:
 - » Dėl veiksmų evakuacijos metu
 - » Išsiaiškinkite, ar jis (-i) galės evakuotis pats (-i), su artimųjų pagalba, ar lauks savivaldybės pagalbos. Kartu su konkrečiu žmogumi sudarykite individualios pagalbos planą seniūnijos lygmeniu.

Socialinių paslaugų ir gydymo įstaigų pasirengimas

Individualūs evakavimo planai, parengti pagal asmens poreikius:

- » Išvykimo krepšys (krepšio turinys pagal individualų poreikį)
- » Žmogaus informavimas
- » Savarankiški žmogaus veiksmai
- » Priskirtas darbuotojas, kuris padėtų evakuotis
- » Kitų poreikių įsivertinimas su asmeniu

Socialinių paslaugų ir gydymo įstaigų personalo pasirengimas

- » Reguliarus dalyvavimas nacionalinėse ar savivaldybės pratybose
- » Reguliarus praktinis gyventojų evakavimas
- » Pasirengimas evakuotis dienos ir nakties metu

Pratybose būtina įsivertinti

- » Gyventojų informavimo būdų veiksmingumą, prieinamumą
- » Kiek laiko užtrunka evakuacija
- » Kiek darbuotojų reikia
- » Stipriosios ir silpnosios pusės
- » Gyventojų reakcijos, elgesys pratybų metu

Pratybos

1. Organizuokite pratybas savivaldybėje, seniūnijose. Remkitės civilinės saugos pratybų patirtimi ir rekomendacijomis (žr. poskyrį 1.6. Negalios organizacijų įsitraukimas – būtina krizių valdymo ir civilinės saugos sistemos dalis).
2. Pratybas organizuokite realiomis sąlygomis, įtraukite asmenis su psichosocialine negalia, jiems atstovaujančias organizacijas, gydymo, socialinių paslaugų įstaigas.

Savivaldybė turi žinoti:

- » Savo teritorijoje esančius globos namus, kitas socialinių paslaugų įstaigas
- » Gyventojų juose skaičių
- » Gyventojų negalios pobūdį, sunkumo lygį, poreikius ir reikalingas priemones evakavimui
- » Informacija turi būti nuolat atnaujinama ir įtraukta į ekstremaliųjų situacijų planus

Reagavimas

Atvykus pas žmogų su psichosocialine negalia

1. Prisistatykite, paaiškinkite situaciją ir tolesnius veiksmus.
2. Išsiaiškinkite, kokios pagalbos žmogui reikia.
3. Įvertinkite žmogaus elgesį, streso lygį. Jeigu reikia, būtina skirti laiko nusiraminti.
4. Paaiškinkite, kas vyksta ir kokių veiksmų reikės imtis toliau.

! Personalo skubėjimas, pyktis, agresija ar kitos neigiamos emocijos ir veiksmai gali sukelti panikos ataką ar ligos paūmėjimą. Imkitės atitinkamų veiksmų, kad to išvengtumėte.

Registracija

1. Registracijos metu išsiaiškinkite:
 - » Ar žmogus yra savarankiškas, ar jam reikalinga pagalba atliekant tam tikrus veiksmus
 - » Psichologinės, socialinės, medicininės pagalbos poreikį
2. Atvykus į gyventojų surinkimo punktą, priedangą ar KAS, pasiūlykite žmogui pailsėti, pabūti įrengtoje ramybės zonoje.
3. Jeigu yra galimybė, užtikrinkite, kad žmogus liktų su savo artimaisiais ar pažįstamais.

Atkūrimas

1. Įvertinkite, ar žmogus galės grįžti į namus, iš kurių buvo evakuotas.
2. Jeigu nėra galimybės grįžti į namus, pasidomėkite, ar asmuo turi artimųjų, pas kuriuos galėtų apsistoti. Sudarykite kontaktų sąrašą, kas žmogui galėtų padėti.
3. Jeigu nėra galimybės vykti pas artimuosius, bendradarbiaukite su socialinių paslaugų skyriumi dėl trumpalaikio / ilgalaikio apgyvendinimo.

4. Žmogui grįžus į namus, užtikrinkite, kad jis turėtų maisto, vandens, reikalingų medikamentų.
5. Užtikrinkite kokybiškas ir ilgalaikes psichikos sveikatos priežiūros paslaugas. Jos turi būti įperkamos / finansuojamos ir prieinamos asmenims su psichosocialine negalia.
6. Palaikykite ryšį su pačiu asmeniu. Derinkite galimybes grįžti į namus, vykti pas artimuosius, socialinės, psichologinės pagalbos poreikį. Užtikrinkite, kad žmogus gautų reikalingą socialinę pagalbą.

5. Patarimai Bendrojo pagalbos centro operatoriams dėl bendravimo būdų su įvairių negalių turinčiais asmenimis

Bendrieji bendravimo principai

Kaip atpažinti, kad skambinantis asmuo gali turėti negalią?

1. Žmogus atsakinėja labai lėtai, daro ilgas pauzes.
2. Neužbaigia sakinių arba atsako pavieniais žodžiais.
3. Kartoja tuos pačius atsakymus į skirtingus klausimus.
4. Nesuvokia vietos, laiko, įvykių.
5. Sunku suprasti, ką žmogus nori pasakyti.
6. Negirdi klausimų, nuolat prašo pakartoti.
7. Stipriai reaguoja: panikuoja, šaukia, verkia, negirdi ar nesilaiko operatoriaus nurodymų.
8. Neatsako į klausimus, tyli, tačiau girdisi kvėpavimas, aplinkiniai garsai.
9. Bendrauja per kitą asmenį, tačiau dalyvauja pokalbyje.

! Šie požymiai nepatvirtina, kad asmuo turi negalią, tačiau juos atpažinus rekomenduojama atkreipti dėmesį, imtis papildomų priemonių ir iškvietimui skirti prioritetą.

Kaip tinkamai paklausti apie asmens negalią?

Reikėtų vengti tiesiogiai klausti apie žmogaus negalią. Jis gali neatsakyti, nežinoti, kaip atsakyti, ar sutrikti. Jeigu įtariate, kad skambina asmuo su negalia (žr. atpažinimo požymius), ar yra sunku susikalbėti, išsiaiškinkite šiuos dalykus:

- Kaip asmeniui patogiau bendrauti?
 - » Kaip galėčiau jums padėti su manimi bendrauti?
 - » Kaip jums patogiau su manimi kalbėtis?
- Ar kalbėjimo tempas yra tinkamas?
 - » Ar man kalbėti lėčiau?
 - » Ar jums būtų geriau, jeigu kalbėčiau lėčiau?
- Kokios pagalbos asmeniui reikia?
 - » Gal galite pasakyti, ko jums dabar labiausiai reikia?
 - » Gal galite pasakyti, kokios pagalbos jums dabar labiausiai reikia?
- Ar šalia yra kas nors, kas galėtų padėti?
 - » Ar šalia yra kas nors, kas jums padėtų?
 - » Ar šalia yra kas nors, kas jums padėtų jaustis saugiai, nusiraminti?
- Ką būtina žinoti atvykstantiems gelbėtojams?
 - » Ar yra kokių nors svarbių dalykų, kuriuos atvykę gelbėtojai turėtų žinoti?
 - » Ką turėtų žinoti gelbėtojai, kurie pas jus atvyks?
- Ar yra papildomų poreikių?
 - » Ar jums reikalinga kokia nors papildoma pagalba, apie kurią turėčiau žinoti?

! Skambučio metu venkite diagnozuoti ir koncentruotis į negalią. Svarbiausia išsiaiškinti pagalbos, individualios pagalbos ir papildomų priemonių poreikį.

Specifiniai bendravimo principai pagal negalią

Jeigu žinote, kad skambina asmuo su intelekto negalia:

1. Užduokite vieną klausimą. Prieš užduodami kitą klausimą, palaukite atsakymo.
2. Naudokite konkrečius klausimus, pavyzdžiui:
 - » „Ar dega ugnis?“
 - » „Ar jums bėga kraujas?“
 - » „Ar kitam žmogui bėga kraujas?“

3. Dažniau naudokite uždarus klausimus, į kuriuos galima atsakyti „taip“ arba „ne“.
4. Nekeiskite temos per greitai.
5. Svarbiausia – išlikite ramus ir kantrus, kalbėdamas išlaikykite lėtą tempą.

Jeigu nesulaukiate atsakymo

1. Trumpiau ir konkrečiau reformuluokite klausimą arba parinkite kitus žodžius.
2. Jeigu žmogus nesupranta žodžio, paaiškinkite jo reikšmę, pateikite pavyzdžių.

Kritinė situacija

Jeigu sunku ar neįmanoma susikalbėti, nustatykite asmens buvimo vietą ir kuo greičiau siųskite gelbėtojus.

Jeigu žinote, kad skambina **autistiškas asmuo**:

1. Remkitės intelekto negalios instrukcijomis.
2. Jeigu žmogus kartoja tą patį, tai gali būti streso reakcija, ne ignoravimas.

Jeigu aplinkui girdite didelį triukšmą, paniką, gali būti, kad žmogus **patiria sensorinį perkrovimą / išlydį** (žr. poskyrį 4.1.5. Autizmo spektro sutrikimas).

Ką daryti išlydžio metu?

1. Svarbiausia išlikti kantriam ir ramiam.
2. Išsiaiškinkite, ar yra galimybė žmogui atsitraukti į tylesnę vietą.
3. Stenkitės nuraminti:
 - » „Jūs nesate vienas, aš čia, su jumis“.
 - » „Būsiu su jumis, kol atvyks pagalba / nepadėsiu ragelio“.
 - » „Klausykite mano balso... Įkvėpkite ir iškvėpkite kartu su manimi“.

Jeigu skambina asmuo su **klausos negalia**:

Asmuo su klausos negalia dažniausiai bendrauja per mobiliąją programėlę, yra galimybė bendrauti tekstinėmis žinutėmis ar vaizdo skambučiu.

Kalbos ypatumai

1. Lietuvių kalba kurtiesiems yra gramatiškai sudėtingesnė ir skiriasi nuo jų gimtosios lietuvių gestų kalbos (žr. 4.1.3 skyrių apie klausos negalią).
2. Bendraukite trumpais, aiškiais sakiniais.
3. Naudokite uždarus klausimus, į kuriuos galima atsakyti „taip“ arba „ne“.

! Toliau remkitės bendraisiais bendravimo principais.

Jeigu skambina asmuo su **regos negalia**:

1. Asmenys su regos negalia dažnai gali patys pasakyti, kad turi regos negalią.
2. Žmonių su regos negalia intelektas yra įprastas, todėl bendraukite įprastu būdu.
3. Svarbiausia – pagalba orientuojantis ir papildomi poreikiai.

Kaip padėti orientuotis

1. Nurodydami ėjimo kryptį, sakykite konkrečiai:
 - » „Priekyje yra laiptai žemyn“
 - » „Iš kairės – siena, iš dešinės – atvira erdvė“
 - » „Eikite kelis žingsnius tiesiai ir sukite į dešinę“
2. Venkite neaiškių nurodymų, pavyzdžiui, „ten“, „čia“, „netoli“
 - » Prioriteto tvarka siūskite pagalbą, jeigu žmogus negali savarankiškai judėti ir yra didelis pavojus.
 - » Paklauskite apie papildomus poreikius, technines pagalbos priemones.
 - » Išsiaiškinkite, ką svarbu žinoti atvykstantiems gelbėtojams.
 - » Remkitės bendraisiais bendravimo principais.

Jeigu skambina asmuo su **judėjimo negalia**:

1. Asmenys su judėjimo negalia dažnai gali patys pasakyti, kad turi judėjimo negalią. Pasitikslinkite, kokią.

Bendravimas

1. Žmonių su judėjimo negalia intelektas yra įprastas, todėl bendraukite įprastu būdu.

Pagalbos organizavimas

1. Prioriteto tvarka siųskite pagalbą, jeigu žmogus negali savarankiškai judėti ir yra didelis pavojus.
2. Paklauskite apie papildomus poreikius, technines pagalbos priemones.
3. Išsiaiškinkite, ką svarbu žinoti atvykstantiems gelbėtojams.
4. Remkitės bendraisiais bendravimo principais.

6. Aplinkos prieinamumo, infrastruktūros užtikrinimas

Pagrindiniai reglamentai:

1. Statybos techninio reglamento STR 1.04.04:2017 „Statinio projektavimas, projekto ekspertizė“ Nr. D1-126 redakcija²⁵.
2. Statybos techninio reglamento STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ Nr. D1-653 redakcija²⁶.
3. ISO statybos standartai: pastatų aplinkos prieinamumas ir naudojamumas²⁷
4. Universalus dizaino principai²⁸.

Šie reglamentai ir principai nustato pagrindinius **architektūros ir statybos techninius reikalavimus**, kuriais vadovaujantis užtikrinama, kad pastatai ir jų aplinka būtų saugūs, funkcionalūs ir prieinami visiems gyventojams. Teisės akto nuostatos atitinka prieinamumo standartus dėl patekimo į pastatą, judėjimo jo viduje, pagalbinės konstrukcijos (turėklai, vertikalus transportas), evakuacijos kelių, signalizacijos sistemų.

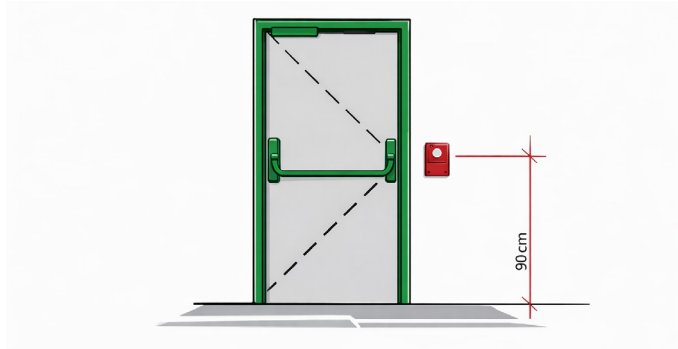
²⁵ Statybos techninio reglamento STR 1.04.04:2017 „Statinio projektavimas, projekto ekspertizė“ Nr. D1-126 redakcija, 2023.

²⁶ Statybos techninio reglamento STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ Nr. D1-653 redakcija, 2019.

²⁷ ISO. Building construction – Accessibility and usability of the built environment, ISO 21542:2021, 2021.

²⁸ Daugiau informacijos: Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra. Universalus dizainas.

Reikalavimai infrastruktūrai, prieinamai asmenims su negalia

13 pav. Evakuacijos maršruto durys

Avarinio išėjimo durys

Durų plotis – ne mažesnis kaip 0,9 m.

Į sieną įleidžiamos durys, neribojančios evakuacijos kelių pločio.

Prie durų esantys mygtukai, skirti atidaryti ar signalizacijai, turi būti įmontuoti 0,8–0,9 m aukštyje.

Šalia sienos esančios durys ir grindys turi būti dažytos kontrastingomis spalvomis.

Erdvės viduje

Erdvės asmens su negalia vežimėlio manevravimui matmenys – ne mažesni kaip 1,5 × 1,5 m (optimaliai 2,0 × 2,0 m).

Evakuacijos kelias – kelias nuo patalpos išėjimo iki evakuacijai skirtos susirinkimo vietos (ne iki pastato išėjimo durų).

Evakuacijos kelių prieinamumo užtikrinimas

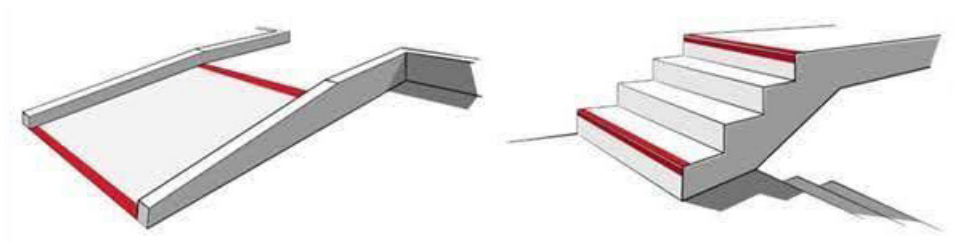
1. Kuo platesni keliai, praėjimai.
2. Kelyje neturi būti pašalinių objektų (šiukšliadėžių, spintelių, ir pan.).

Laiptai ir rampos evakuacijos keliuose

Evakuacijos keliuose reikalingas kontrastingas laiptų ir rampų žymėjimas (žr. 14 pav.).

Ramos žymėjimas: 50–100 mm pločio juostos, išdėstytos jos pradžioje ir pabaigoje.

Laiptų žymėjimas – ant pirmo ir paskutinio laipto krašto.

14 pav. Kontrastingas rampos (kairėje) ir laiptų (dešinėje) žymėjimas

Universalus dizaino principas

Tai aplinkos, paslaugų, produktų ir informacijos kūrimo principas, kuriuo siekiama, kad jais galėtų naudotis visi žmonės, nepriklausomai nuo jų amžiaus, gebėjimų ar negalios, be poreikio papildomai pritaikyti.

Universalus dizainas = **vienas sprendimas visiems**, be poreikio kurti specialius pritaikymus atskiroms grupėms.

Aplinkos ir pastatų pritaikymas

1. Užtikrinkite, kad evakuacijos keliai, ėjimo takai, išėjimai iš pastato, laiptai, rampos, durys būtų pritaikyti žmonėms su judėjimo negalia: platus durų plotis, rampų / nuovažų prieinamumas, neslystančios dangos, turėklai.
2. Naudokite aiškius, kontrastingus, matomus ir liesti ar išgirsti tinkamus ženklus, skirtus žmonėms su regos ar klausos negalia. Pavyzdžiui: vaizdiniai ženklai, garsiniai signalai, Brailio raštas.
3. Užtikrinkite kokybišką ir pakankamą apšvietimą. Geras apšvietimas padeda visiems, ypač turintiems regos sutrikimų.

Senų pastatų ir rūšių pertvarkymas prieinamoms priedangoms

1. Remkitės pagrindiniais statybos reglamentais.
2. Naudokite technines pagalbos priemones (žr. poskyrį 4.1.1. Judėjimo negalia).
3. Konsultuokitės su asmenų su negalia organizacijomis arba Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra.

Nieko apie negalią be žmonių su negalia!

Asmenų su negalia organizacijos ir patys asmenys su negalia turėtų būti įtraukti į visų su jais susijusių sprendimų rengimą ir įgyvendinimą.

Skirtingoms negalioms atstovaujančios organizacijos ir asmenys su negalia buvo įtraukti rengiant šias gaires.

Priedai

Gyventojų surinkimo ir priėmimo punktų, priedangų ir KAS aprūpinimo normos.
Privalomos (universalios) priemonės.

Tinka skirtingiems asmenims su skirtingomis negaliomis, gali būti beveik kiekviename objekte.

Eil nr.	Priemonės pavadinimas	Komentarai, pastabos
Judėjimo negaliai		
1.	Nešiojama rampa (esant 1–2 laipteliams)	
2.	Sulankstomos nuovažos (skirtingų aukščių slenksčiams)	
3.	Neslystantys takai ir kilimėliai	
4.	Kontrastingos krypčių rodyklės ir žymėjimai	
5.	Saugiam perkėlimui ir pagalbai judėti	
6.	Evakuacijos kėdė	Jeigu objekte yra laiptų
7.	Perkėlimo lenta	
8.	Neštuvai	
Komunikacijai		
1.	Planšetė arba telefonas	Rašytinei komunikacijai
2.	Didelio kontrasto piktogramų rinkinys	Tualetas, vanduo, pagalba ir kita
Sensoriniam saugumui užtikrinti		
1.	Garsą slopinančios ausinės (2–3 vnt.)	

2.	Akiniai nuo ryškios šviesos	
3.	Apklotai	
4.	Širma / pertvara	Ramybės zonai
5.	Minkšti sėdmaišiai, kilimėliai	Ramybės kampui įrengti

Rekomenduojamos priemonės (pagal individualius poreikius ir žmonių su negalia registrą)

Šios priemonės nebūtinai turi būti perkamos kiekvienai priedangai.

Rekomenduojama jas įsigyti pagal realius gyventojų su negalia poreikius, gyvenančius pastate ar aptarnaujamoje teritorijoje.

Eil nr.	Priemonės pavadinimas	Komentarai, pastabos
Judėjimo negaliai		
1.	Atsarginis mechaninis asmens su negalia vežimėlis	
2.	Ramentai	
3.	Vaikštynės	
4.	Evakuacijos rogės	Gulintiems asmenims
5.	Elektrinių vežimėlių įkrovikliai	
Regos negaliai		
1.	Baltoji lazdelė	
2.	Nešiojami taktiliniai kilimėliai	Prie svarbiausių civilinės saugos objektų

Literatūros sąrašas

1. Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra. Universalus dizainas. Prieiga per internetą: <https://anta.lrv.lt/lt/aplinkos-prieinamumas/universalus-dizainas/>.
2. Asmens su negalia teisių apsaugos agentūra. Prieiga per internetą: <https://anta.lrv.lt/lt/>.
3. Europos Komisijos finansuojami ES civilinės saugos mechanizmo projektai. Prieiga per internetą: <https://pagd.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/projektai/euro-pos-komisijos-finansuojami-es-civilines-saugos-mechanizmo-projektai/>.
4. Building construction – Accessibility and usability of the built environment, ISO 21542:2021, 2021. Prieiga per internetą: <https://www.iso.org/standard/71860.html>.
5. Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija. 2006. Nr. 2024–18415. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e33c-6b31923e11ef955ff95815eb5ce5?jfwid=>.
6. Negaliai jautrios kalbos gairės adaptuotos Lietuvos kontekstui, 2019. Prieiga per internetą: https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2025/02/negaliai-jautrios-kalbos-gaires_adaptuotos-lietuvos-kontekstui-2024.pdf.
7. Nuolatinis tarpžinybinis komitetas (IASC). Gairės dėl žmonių su negalia įtraukties į humanitarinę veiklą. 2019. Prieiga per internetą: https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2024/10/IASC_gaires.pdf.
8. Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymas Nr. XIV-1640, 2022-12-08. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.69957/vNmLhzzuMH>.
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2024 m. liepos 18 d. nutarimas Nr. XIV-2946 „Dėl Civilinės saugos stiprinimo ir plėtros programos patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/62090bc1458d11efb121d2fe3a0eff27?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=be7aeca5-b140-49f7-b0da-06cae846d69c>.
10. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas, 1999. (Nauja redakcija nuo 2015). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.83882/asr>.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. liepos 31 d. nutarimo Nr. 638 „Dėl Lietuvos Respublikos krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymo įgyvendinimo“ redakcija. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1c420e00875e11ed8df094f359a60216/asr>.

12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. liepos 31 d. nutarimo Nr. 638 redakcija. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1c420e00875e11ed8df094f359a60216/asr>.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2024 m. birželio 12 d. nutarimo Nr. 470 redakcija. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1c420e00875e11ed8df094f359a60216/asr>.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2025 m. rugsėjo 24 d. nutarimo Nr. 673 redakcija. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/1c420e00875e11ed8df094f359a60216/asr>.
15. SEE ME 2 (Safe and Equal in EMERgencies 2). 2024. Prieiga per internetą: <https://civilna-zastita.gov.hr/see-me-2-safe-and-equal-in-emergencies-2/7710>. Priručnik za osposobljavanje. 2024. Prieiga per internetą: <https://civilna-zastita.gov.hr/UserDocImages/CIVILNA%20ZAŠTITA/PDF/ZA%20WEB/Prirucnik.pdf>.
16. Statybos techninis reglamentas STR 1.04.04:2017 „Statinio projektavimas, projekto ekspertizė“ Nr. D1-126, 2023. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/25ec49c2a58311e68987e8320e9a5185/asr>.
17. Statybos techninio reglamento STR 2.03.01:2019 „Statinių prieinamumas“ Nr. D1-653 redakcija. 2019. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/dcb43cb3ffaf11e990d5d63c859a8aa7/asr>.
18. UCP Knowledge Network. Empowering persons with disabilities in disaster risk reduction. 2024. Prieiga per internetą: <https://civil-protection-knowledge-network.europa.eu/news/empowering-persons-disabilities-disaster-risk-reduction>.
19. Vileikienė, E. Žmonių su negalia apklausa apie jų žinias ir pasiruošimą ekstremalioms situacijoms. 2022. Prieiga per internetą: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Tyrimai%20ir%20ataskaitos%202023/Žmonių%20su%20negalia%20nuomonė%20apie%20pasiruošimą%20nelaimėms.pdf.
20. World health organization. Intellectual disability, WHO-EM/MNH/221/E. 2019. Prieiga per internetą: https://applications.emro.who.int/docs/EMR-PUB_leaflet_2019_mnh_221_en.pdf.
21. World health organization. Mental health in emergencies. 2025. Prieiga per internetą: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies>.